

VOORWOORD

Voor deze derde Tafofiel van het Salujaar 2024 verlaten we de vertrouwde Brusselse regio en gaan we naar Hofstade. Dit dorp maakte voorheen deel uit van Muizen, maar is sinds de fusie van 1977 een deelgemeente van Zemst in Vlaams-Brabant. Pater familias Ernest Salu I was ook actief buiten de Brusselse regio en was de auteur van indrukwekkende 19e-eeuwse graftekens die zeker niet onderdoen voor de monumentaliteit van Laken, en al helemaal niet voor de adel.

Af en toe kom je op de Lakense begraafplaats een exoot tegen, die geen (al dan niet) verloren toerist is, maar bijvoorbeeld een boeddhistische monnik die het kerkhof bezoekt met de duidelijke wens om naar een specifiek 19de-eeuws grafteken geleid te worden. Een heel bijzonder verhaal!

Het Salujaar bood ook de gelegenheid om tijdens de zomermaanden juli en augustus het koor van de voormalige Onze-Lieve-Vrouwekerk van Laken opnieuw te gebruiken voor een tentoonstelling. "Chantier Salu" belichtte de verjaardag van het atelier en de eerste activiteiten van Salu, met als bijzonder uitgangspunt de bijna iconische werffoto van het inkompaviljoen naar de graf galerijen. We hebben het concept uit handen gegeven aan de jonge afstudeerstudenten van de Sint-Lukashumaniora in Schaarbeek, die met het beschikbare materiaal uit het atelier een inspirerende en sfeervolle tentoonstelling hebben weten op te zetten.

We sluiten af met een bloemlezing uit de pers en kijken uit naar wat het najaar ons zal brengen. Maar hierover zullen jullie in de komende weken meer te weten komen. Intussen wens ik jullie veel leesplezier en een rustige herfst toe.

Tom Verhofstadt, voorzitter

1. FAMILIEGRAF de MEESTER de TILBOURG, 1888, EEN SALU-MONUMENT IN HOFSTADE (BRABANT).....2

2. EN NOG TE HOFSTADE-HET GRAF VAN MAURICE WARLOMONT (MAX WALLER).....12

3. HET GRAF VAN CHOW PHYA ABHAI RAJA OP HET KERKHOF VAN LAKEN..16

4. TERUGBLIK CHANTIER SALU.....34

5. BLOEMLEZING UIT DE PERS.....36

Met de steun van

1. FAMILIEGRAF de MEESTER de TILBOURG, 1888, EEN SALU-MONUMENT IN HOFSTADE (BRABANT)

LINDA VAN SANTVOORT

FOTO'S ROMBAUT VAN 'T VELD

Dat Ernest Salu I er in slaagde om zijn reputatie als funerair beeldhouwer in het derde kwart van de 19de eeuw te vestigen is ons intussen al duidelijk geworden. Dat succes associëren we vooral met de Brusselse regio. Gaandeweg echter komen er ook een aantal realisaties in beeld buiten de hoofdstad en zelfs in het buitenland. In deze Tafofiel belichten we een tot nog toe onopgemerkt maar door "*E. Salu Laeken*" gesigneerd grafteken op de begraafplaats in het Brabantse Hofstade.

Het grafteken van de familie de Meester de Tilbourg is met zijn 3m50 hoogte een indrukwekkend monument. De tombe in blauwe hardsteen bestaat uit de opeenstapeling van vier volumes: een sokkel, een cippe, een obelisk en tenslotte een kruis als bekroning. Vóór de 'toren' staat een sarcofaag die bekroond is met een kruis in reliëf. Voluten maken de overgang van de sarcofaag naar de toren.

Hoewel deze typologieën kenmerkend zijn voor het classicistische vormenalfabet is de opeenstapeling en combinatie van volumes een toonbeeld van eclecticisme.

Op de obelisk zijn ook de wapenschilden van de familie aangebracht. Het is een fraai voorbeeld van funeraire heraldiek waarbij Salu ook de buitenversiering aanbrengt. Het linker wapen van de familie de Meester heeft een kruis dat gevormd is door aaneengeregen bollen. Die zijn in goud op een zwarte (sabel) achtergrond. De heraldische kleuren zijn volgens de conventie weergegeven; zwart is horizontaal en verticaal gearceerd. Het rechter wapen is dat van echtgenote de Xhénémont. Het

wapen is geschuind en er zijn in elk veld drie *merletten* afgebeeld op een blauwe (azuur) achtergrond die herkend kan worden aan de horizontale arcering.

De epigrafie luidt :

A LA MEMOIRE DE

MESSIRE THEOPHANE JEAN MARIE

DE MEESTER DE TILBOURG

VEUF DE DAME GABRIELLE DE XHENEMONT

NÉ A BRUXELLES LE 9 JANVIER 1811

ET Y DECEDE LE 14 AVRIL 1888

PRIEZ POUR LUI

Hoe komt dit grafteken uit 1888 van een in Brussel overleden edelman op een begraafplaats die is aangelegd in 1935 in een Vlaams-Brabantse gemeente?

De historiek van de begraafplaats van Hofstade en de geschiedenis van deze adellijke familie brengen hierover meer duidelijkheid. Dit onderzoek kadert in een lopende studie van heemkring *de Semse* in opdracht van de gemeente Zemst voor het in kaart brengen van het funerair erfgoed op haar begraafplaatsen.¹

O.L.V. van Goede Bijstand (gedateerd 1945, Kikirpa)

De 'oude kerk' van Hofstade met het omliggend kerkhof

De oude kerk lag ongeveer op de plek waar de huidige kerk is gelegen.² Ze werd gebouwd in 1841-43 op het domein van de familie de Meester de Tilbourg.

Hofstade was toen nog maar een gehucht en behoorde tot het grondgebied Muizen. De bouw van de O.L.V. van Goede Bijstandkerk was een stap naar autonomie die er pas kwam in 1870. De chronologie van deze eenvoudige dorpskerk was te lezen in de fraaie glasramen; de eerste steenlegging door kardinaal Engelbertus Sterckx in 1841, gevolgd door de inwijding in 1843.³

Op de atlas van de buurtwegen (1843-45), is de ligging van de oude kerk aangegeven. Op de Popp kaart (ca. 1860) is de kerk als dusdanig niet aangegeven maar wel het perceel waarop de kerk is gelegen. De huidige kerk van Hofstade overlapt met de oude kerk en het kerkhof. (bron: Geo-onroerenderfgoed)

Het beheer en het toekennen van grafvergunningen op het oude kerkhof lagen in handen van de parochie en werden geregeld door de pastoor.

Het kerkhof aan deze bescheiden dorpskerk kende veel succes. Adellijke families zagen hier de mogelijkheid om nog kort bij de kerk begraven te worden. In de grote stedelijke kernen was dat immers verboden en moesten de parochiale kerkhoven wijken voor nieuwe burgerlijke begraafplaatsen buiten de stad.

De iconografie van de oude kerk en het kerkhof is eerder schaars.

Op prentbriefkaarten daterend uit het interbellum is een stuk van het kerkhof te zien waar vooral eenvoudige (gietijzeren) grafkruisen staan; op de voorgrond links het gedenkteken van de slachtoffers van WOI en rechts naast de kerk de pastorie.

De meest interessante prentbriefkaart toont op het kerkhof, helemaal links achteraan (rood omcirkeld), de obelisk op het graf van de familie de Meester de Tilbourg. Het was logisch dat de schenkers van de kerk een grafconcessie zouden nemen aan de kerk die gebouwd was op hun eigen domein en grotendeels op hun kosten.⁴

Vanaf 1956 werden er plannen gemaakt voor een nieuwe kerk door ingenieur-architect Paul Rome (1896-1989), waarvan de bouw zal starten in 1960.

Tot de sluiting van het oude kerkhof werd beslist door het gemeentebestuur in haar zitting van 30 juni 1954 bijna twee decennia nadat een nieuwe gemeentelijke begraafplaats was geopend in 1935.⁵

Het zal dan nog eens zes jaar duren, tot 1960, vooraleer de Hofstadenaren er publiekelijk van worden verwittigd dat het kerkhof definitief zal verdwijnen. Voor wie nog een graf heeft op het kerkhof voorziet de gemeente in de mogelijkheid tot overbrenging naar de nieuwe begraafplaats.

Archief gemeente Zemst

Prentbriefkaarten : Hofstade - Johann Vandenhaute
2022_c.pdf

De ruiming van het kerkhof en transfer van de oude graven naar de nieuwe begraafplaats

Op het kerkhof bleven de graven nog lange tijd in gebruik nadat de nieuwe begraafplaats was geopend. Zo staat ook beschreven in een brief van de gemeente aan de minister van binnenlandse zaken:

*"Tal van eeuwigdurende vergunningen werden eertijds op dit kerkhof toegestaan door de parochiale geestelijkheid als lasthebbers van de graaf Cornet wiens eigendom het was. Andere families zoals de familie Cornet zelf, de familie Dessain, de familie Warlomont e.a. hebben een eigendomstitel van hun grafstede op dit oude kerkhof." (...) "Sedert 1935 beschikt de gemeente over een nieuw kerkhof waarop sindsdien de begravingen zijn geschied. (Enkele bijzettingen hebben nog plaats gehad in de eeuwigdurende vergunningen van het oude kerkhof tot 1951)."*⁶

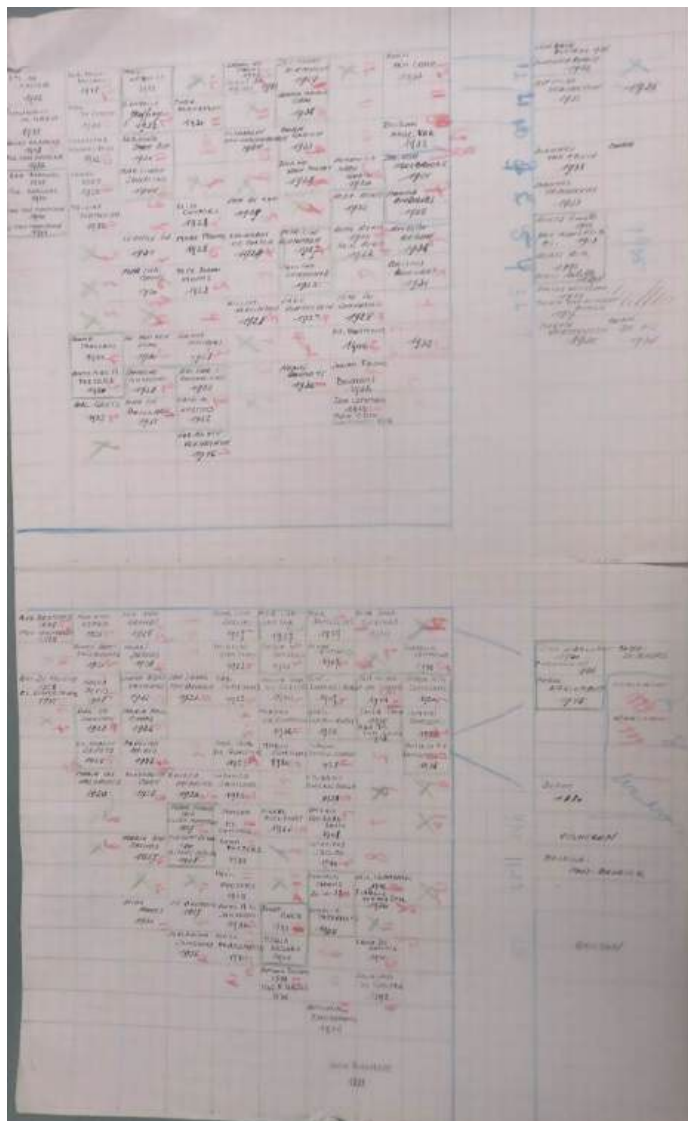
Er is een plan gemaakt van de graven met namen en met aanwijzingen die mogelijk hebben gediend voor de ruiming en de overbrenging.

Aan de rechterzijde, onderaan, herkennen we namen van enkele oude familie-concessies zoals die van Warlomont, Poot-Baudier, Dessain, Deudon, Vigneront. Die liggen allemaal op één lijn kort tegen de zijgevel van de kerk.

De concessies van de familie de Meester de Tilbourg en Cornet de Peissant zijn merkwaardig genoeg niet aangeduid op dit plan. De oude prentbriefkaart (zie hoger) waarop het graf van de Meester de Tilbourg zichtbaar is geeft aan dat het niet vlak naast de kerk was gelegen maar in een uiterste hoek achter de kerk. Dit is mogelijk de reden waarom het graf niet op dit plan staat.

Op een paar na dateren de meeste graven op dit plan van de jaren 1920 tot 1935. Daaruit mag worden afgeleid dat de minder bemiddelde Hofstadenaar begraven werd in volle grond met vergunning van beperkte duur en met een bescheiden grafteken. De oudste graven van bij het ontstaan van het kerkhof waren al geruimd en vervangen door een nieuwe generatie graven.

De eigenaars van graven op het kerkhof die een verplaatsing hadden aangevraagd kregen op de nieuwe begraafplaats een oppervlakte die ongeveer gelijk was aan die op het kerkhof. Alle kosten die met de ontgraving en verplaatsing (van de stoffelijke resten en eventueel ook van het monument) gepaard gingen waren evenwel ten laste van de eigenaars.⁷ De gemeente plaatste ook bedingen bij het feit dat zij op de nieuwe begraafplaats grond moest ter beschikking stellen voor de overgebrachte concessies daar waar in het verleden de inkomsten voor de toegekende vergunningen op het oude kerkhof werden geïnd door de parochie (kerkfabriek) en niet de gemeente.

Archief gemeente Zemst

In de praktijk werd een regeling getroffen waarbij de eigenaars van een graf op het oude kerkhof afstand deden van hun grond en in ruil daarvoor een eeuwige vergunning kregen op de nieuwe begraafplaats op een stuk grond dat werd overeengekomen met de gemeente.

Het waren vooral de adellijke families die hun graven hebben verplaatst. In de archieven van de gemeente zijn sommige overbrengingen gedocumenteerd.

De nieuwe begraafplaats

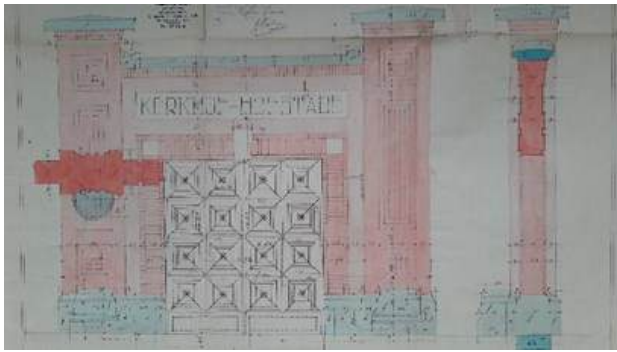
Over de beslissing tot de aanleg van een nieuwe begraafplaats zijn de eerste sporen te vinden in de notulen van het schepencollege van 20 juni 1932. Het is pastoor Mercelis die bij schrijven aan de burgemeester liet weten dat de kerkfabriek niet langer meer wenst in te staan voor het begraven rond de kerk. De gemeente moest dus op zoek gaan naar een locatie voor een nieuwe begraafplaats. Al een maand later in haar zitting van 22 juli 1932 wordt deze kwestie aangepakt. Er wordt beslist een aantal percelen te onderzoeken. De gezondheidscommissie van de provincie wordt in deze procedure ingeschakeld. Tenslotte wordt door het schepencollege van 20 februari 1933 be-

slust een perceel grond tot aankoop voor te dragen.

Voor het opmaken van het plan van de nieuwe begraafplaats kiest de gemeente voor de Brusselse architect Oscar Louis Hallaux (1881-1935). Zijn handtekening staat op de plannen en onder het lastenboek. Oscar Hallaux is een architect van wie verschillende gebouwen geregistreerd staan in de inventarissen van het onroerend erfgoed zowel van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest als van Vlaanderen.⁸ De gemeente keurde de plannen voor de aanleg van de begraafplaats, de toegangspoort, de bouw van een wagenhuis een lijkenhuis en een kapel goed op 13 mei 1935. Architect Oscar Hallaux overleed echter nog datzelfde jaar en dat kan de reden zijn waarom de plannen ook ondertekend en gestempeld zijn door "Lambert Hallaux- Géomètre- Architecte-Expert, Chaussée de Waterloo 239, Saint-Gilles". Lambert Hallaux (1913-1989) is wellicht de zoon van Oscar Hallaux die het project na het overlijden van zijn vader overneemt.

Archiefgemeente Zemst

De begraafplaats wordt aangelegd volgens een strak dambordpatroon. Waar de hoofdassen elkaar kruisen wordt een calvariekruis ingeplant. Er zijn acht rechthoekige secties. Elke sectie (A tot G) is omsloten door graven die op de assen zijn gericht. Binnenin zijn er telkens rijen graven rug aan rug. Op latere plannen blijkt dat er ook graven met eeuwige vergunning voorzien werden langs de ommuring.

Alle gebouwen – poort, kapel, lijkenhuis en wagenhuis – werden in rode baksteen opgetrokken.

De werken worden in aanbesteding geplaatst en er zijn drie kandidaat aannemers waarvan één uit Hofstade die de opdracht toegewezen krijgt: J. Casteels-Vermeulen. Zijn prijs van 227.888 BEF was de laagste.

De aanleg en bouw van deze nieuwe begraafplaats situeert zich in een periode van crisis die gepaard ging met grote werkloosheid. Op initiatief van minister Philip Van Isacker besliste de regering in 1933 om gemeenten toe te staan werklozen op te eisen voor werken van openbaar nut. Deze werklieken kregen dan een loon dat lichtjes hoger was dan de werkloosheidsuitkering.⁹ Hofstade maakte gebruik van dit systeem van “werkverschaffing” voor de aanleg en bouw van de begraafplaats.¹⁰

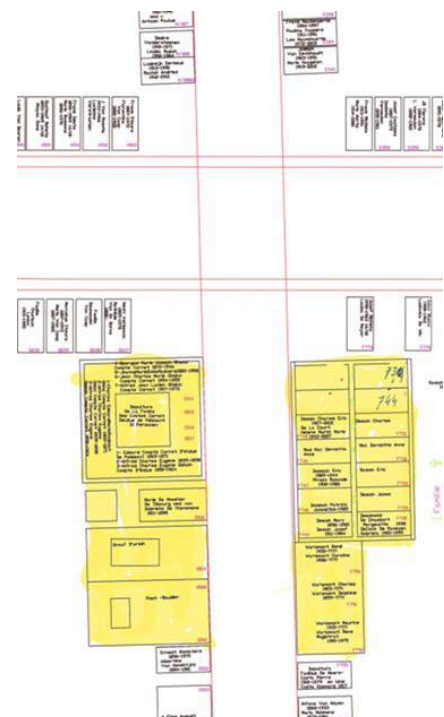
Een herdenkingsplaat tegen de muur van de begraafplaats herinnert aan de oprichting in 1935 en noemt de burgemeester, schepenen en gemeenteraadsleden die hierbij betrokken waren. Ook architect L[ambert] Hallaux wordt vermeld.

De plechtige inzegening heeft plaats in januari 1936. Schepen Senelle tekent bezwaar aan tegen deze inzegening die volgens hem niet aan het schepencollege is voorgelegd en laat weten die bij wijze van protest niet te willen bijwonen

Een cluster van merkwaardige graven met historische waarde op de nieuwe begraafplaats

De graven die werden overgebracht van het oude kerkhof naar de nieuwe begraafplaats zijn geclusterd en liggen langs de centrale as tussen sectie G en F.

De familie de Meester de Tilbourg had een bijzondere band met Hofstade. Het was op haar domein dat de kerk werd gebouwd en dat het kerkhof is aangelegd. De familie bezat een landgoed dat al te zien is op de Ferrariskaart (1771-78) . Later werd dat landgoed uitgebreid door samenvoeging met het kasteel Nieuwenhuyzen dat toebehoorde aan de familie Cornet d'Elzies de Peissant, die hier ook een graf hebben.¹¹

De eerste van de familie die op het oude kerkhof wordt begraven is de zesjarige Valérie-Eugénie de Meester de Tilbourg (° 1840, Brussel). Zij was de dochter van Théophane-Jean-Marie de Meester de Tilbourg en Gabrielle-Caroline-Marie de Xhénomont.

De Engelenmis in de Brusselse Sint-Michiels- en Goedelekathedraal op 4 augustus volgde op de teraardebestelling die eerder op 28 juli 1846 had plaats gehad op het kerkhof van Hofstade : « *inhumée avec mausolée au cimetière de la nouvelle église de Hofstade* ».¹²

Uit de epigrafie op het monument blijkt hoezeer de familie getroffen is door het overlijden van hun zesjarige dochter.

Vooraan

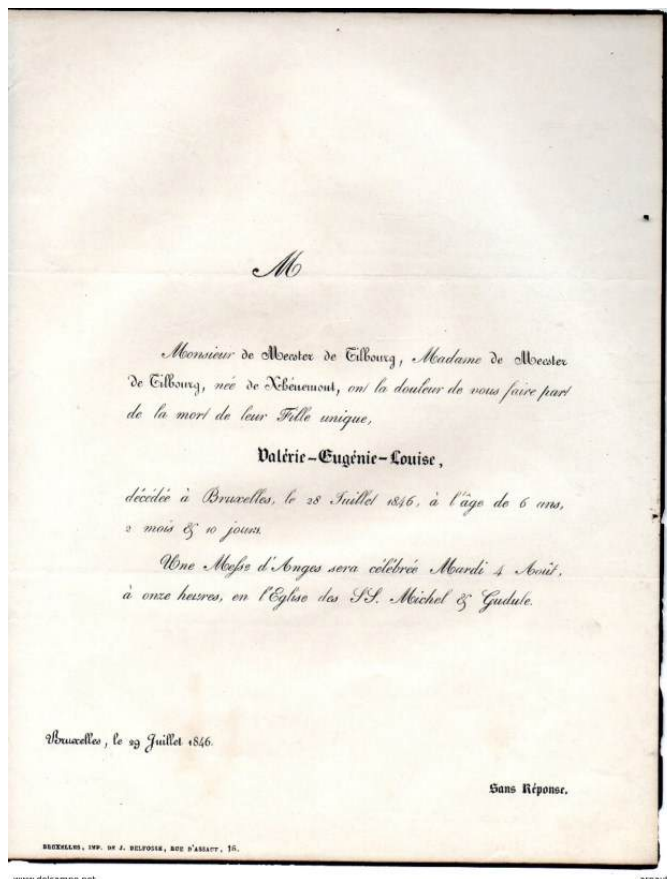
Ici repose, en l'attente de la résurrection
glorieuse la dépouille mortelle
de Valérie Eugénie Louise
de Meester de Tilbourg
Décédée à Bruxelles le 28 juillet
1846
à l'âge de 6 ans 2 mois et 10 jours

zijkant links

Pourquoi pleurez-vous?
Cette fille n'est pas morte
Car, comme Dieu
a ressuscité
notre seigneur nous ressuscitera
de même par sa puissance

zijkant rechts

Seigneur vous avez
enlevé mon âme
vous l'avez empêché
de périr.
Je chanterai votre gloire
à la vue des anges
Je louerai votre nom
dans les siècles

De omvang van het monument - de zuil op sokkel is 2m50 hoog - is uitzonderlijk voor een kindergraf. Het grafteken bestaat uit een afgebroken zuil – symbool voor het vroeg afgebroken leven – op een hoge arduinen sokkel. Het graf is omgeven door een omheining in gietijzer. In de omheining herkennen we de opgerichte fakkel verwijzend naar hernieuwd leven en heropstanding. Het was gebruikelijk in de 19de eeuw om een grafconcessie af te bakenen met een omheining maar die zijn meestal in gevolge corrosie verwijderd. Dat deze nog bewaard is gebleven is uitzonderlijk.

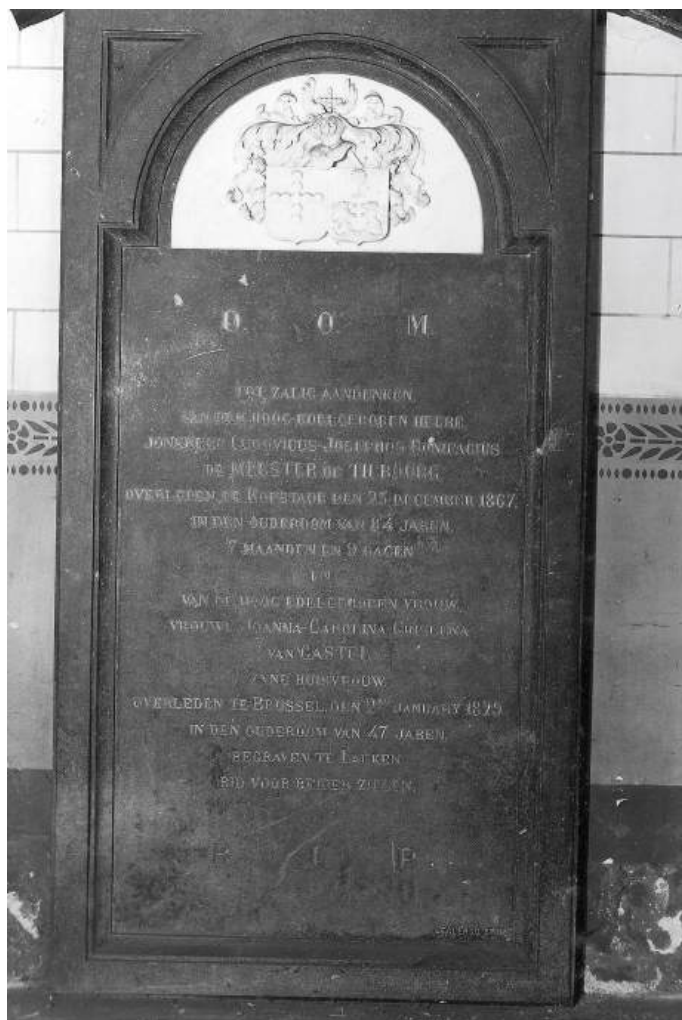
Op de zuil prijkt het wapen van de familie de Meester. Het ruitvormige schild (= vrouwelijk schild) is gedekt met een strik wat zeer uitzonderlijk is binnen de heraldische conventies maar het is wellicht een aanpassing naar de kinderlijke context.

Op dit grafteken is geen signatuur te bespeuren en dus hebben we het raden naar de maker.

Op 23 december 1867 sterft de grootvader van Valérie, Louis-Joseph Boniface de Meester de Tilbourg, in zijn landhuis in Hofstade en vier dagen later wordt hij begraven in de kleine parochiekerk. Zijn echtgenote Joanna Carolina van Gastel,

met wie hij in 1808 was gehuwd, stierf op jonge leeftijd en werd in 1829 in Laken (Brussel) begraven. Een foto gemaakt in 1945 in de oude kerk, getuigt daarvan. Deze grafplaat werd overgebracht naar de nieuwe kerk waar ze staat opgesteld in het voorportaal, kant toren.¹³

Graf van de Meester de Tilbourg, Ludovicus-Josephus-Bonifacius en van Gastel (1867) Joanna Carolina Ghislina echtgenote zoals opgesteld in de oude kerk.

(bron : 1945 foto KIKIRPA) <https://balat.kikirpa.be/photo.php?path=A092745&objnr=43122&nr=23>

"Tot zaliger aandenken van de Hoog edelgeboren heere Jonkheer Ludovicus-Josephus-Bonifacius de Meester de Tilbourg. Hij overleed te Hofstade den 23 december 1867 in de ouderdom van 84 jaren 7 maanden en 9 dagen en van de hoogedel geboren vrouwe Joanna Carolina Ghislina van Gastel - zijne huisvrouw, overleden te Brussel de 2de januari 1829 in den ouderdom van 47 jaren. Begraven te Laken. Bid voor beider zielen."

Deze grafplaat is gesigineerd *Leclercq Brux*. Wellicht betreft het hier marmer- en steenbewerker A.-J. Leclercq die in de periode vóór 1867 een vijftigtal arbeiders tewerk stelde.¹⁴ Hij was aanwezig en werd bekroond op verschillende grote tentoonstellingen: 1848 (Brussel, Industrie), 1855 (Wereldtentoonstelling Parijs), 1862 (Wereldtentoonstelling Londen). Zijn marmeratelier werd omschreven als een van de belangrijkste van die tijd. “Marbrier-sculpteur” Leclercq werd in 1862 bekroond met de Leopoldsorde.¹⁵

Er staat op de begraafplaats van Hofstade overigens nog een grafteken van dit Brussels atelier, nl. het graf van de familie Cornet d'Elzies de Peissant daterend van 1848. De families Cornet en de Meester zijn met elkaar verwant sinds 1836, toen huwde Elizabeth de Meester de Tilbourg (1812-1867) met Benedict Gabriël Maria Cornet d'Elzies de Peissant (1809-1848), beiden zijn in dit graf begraven. Ook dit grafteken is overgebracht van het oude kerkhof naar de nieuwe begraafplaats.

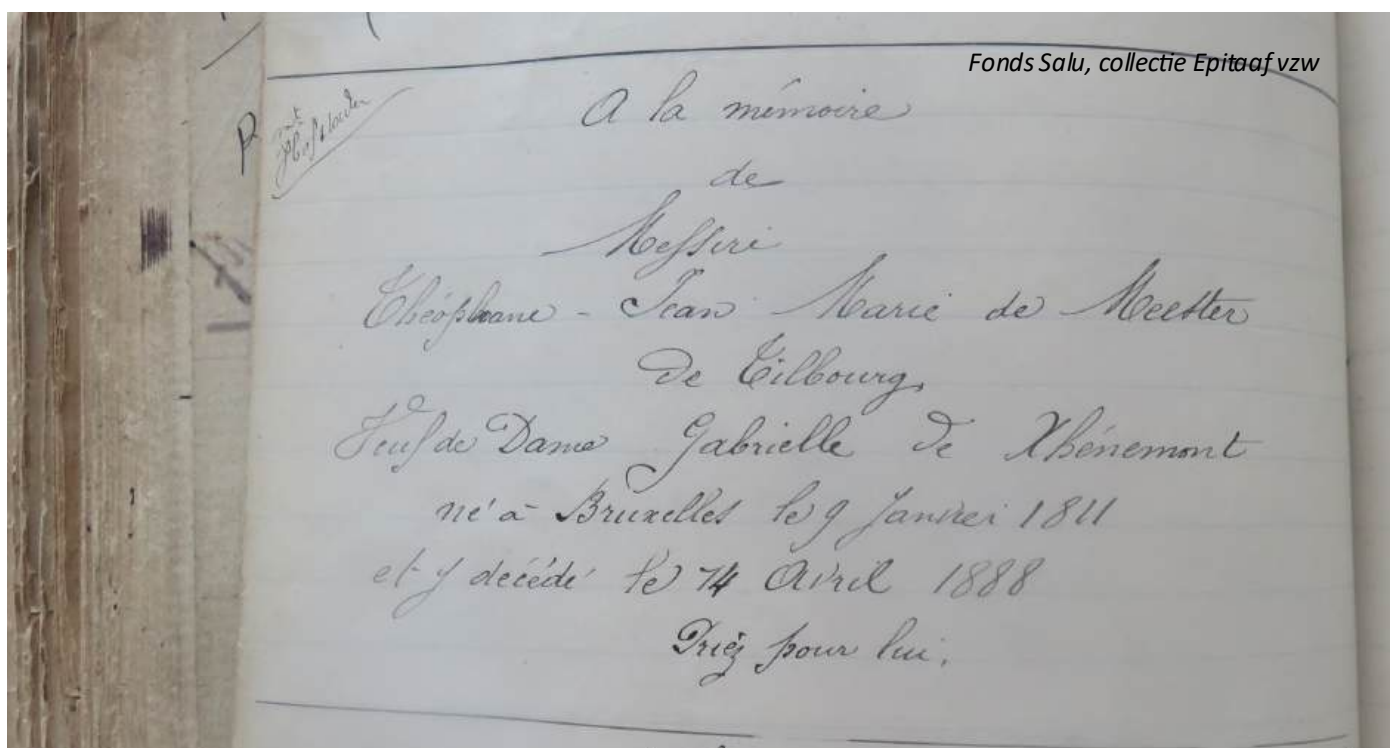
Bij het overlijden van Theophane de Meester de Tilbourg op 14 april 1888 was het logisch dat ook hij zijn laatste rustplaats zou vinden aan het kerkje in Hofstade. De familie koos er voor om het

graf met de zuil van dochter Valérie van 1846 ongemoeid te laten en een nieuw grafteken te plaatsen. Met zijn 3m50 m hoogte zowaar nog groter en monumentaler. Dat er gekozen werd voor beeldhouwer Ernest Salu in Brussel (Laken) mag niet verbazen. Salu is in de jaren 1880 veruit de meest gerenommeerde funeraire beeldhouwer in de thuisbasis van de familie de Meester de Tilbourg. Uit eerdere graftekens weten we dat deze adellijke familie voor kwaliteit en vakmanschap gaat. Salu ontpopte zich tot specialist in heraldiek en sprak een adellijk cliënteel aan.

Hoewel de plannen niet meer aanwezig zijn in de archieven van Salu is er nog wel een spoor in de “*épitaphier 1882-91*”, een schriftje waarin beeldhouwer Ernest Salu alle grafopschriften noteerde die hij kapte. Salu noteerde *Hofstade* in de linkerbovenhoek. Dergelijke notities in verband met de lokalisatie van een grafteken zijn eerder uitzonderlijk in zijn *épitaphiers*. Het bewijs dat ook voor Salu zelf dit toch wel een speciaal gegeven was om zich buiten zijn vertrouwde Brusselse omgeving te begeven.

De beide grafmonumenten van de familie de Meester de Tilbourg op de begraafplaats van Hofstade vormen ook vandaag nog een indrukwekkend ensemble.

Naast de graven van de families de Meester de Tilbourg en Cornet de Peissant waren er ook de graven van de familie Dessain-Mac Dermott of Ramore, Deudon en Poot-Baudier, allen overgebracht naar de nieuwe begraafplaats en daar tot vandaag nog aanwezig.

2. EN NOG TE HOFSTADE

HET GRAF VAN MAURICE WARLOMONT (MAX WALLER)

LINDA VAN SANTVOORT

Het graf dat rechtover het Salu-monument voor de Meester de Tilbourg is gelegen verdient eveneens onze bijzondere aandacht.

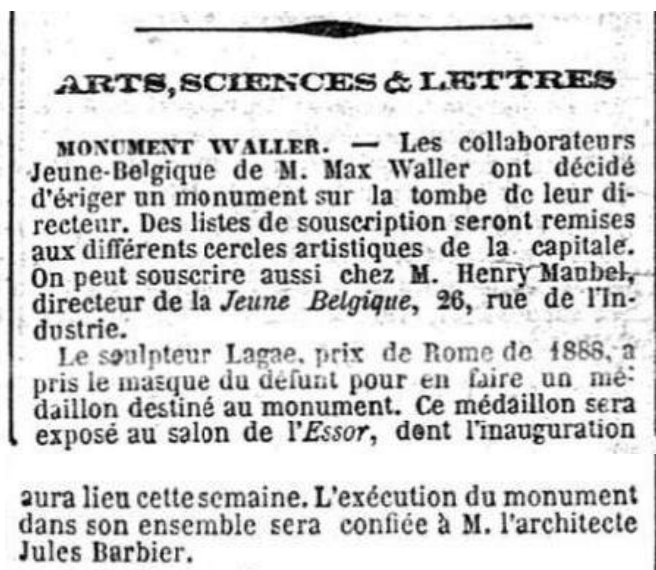
Het familiemonument Warlomont is vandaag een eenvoudige platte zerk met daarop een bronzen reliëf met het profielportret van Maurice Warlomont (1860-1889), beter gekend onder zijn pseudoniem Max Waller. Hij was dichter-schrijver en medeoprichter-directeur van het tijdschrift *“la Jeune Belgique”* waarin de Franstalige literaire avant-garde van toen publiceerde.¹⁶

“[...] L’office terminé, l’on repartit pour Hofstade près de Malines, la dernière étape de ce voyage funèbre. Comme le train filait joyeusement à travers la campagne ensoleillée ! combien invraisemblables nous parurent un instant toutes ces cérémonies et tout ce deuil ! Où était donc notre Max et que ne venait-il-égayer de sa mimique spirituelle la causerie de ce voyage à travers champs ! Max Waller était là-bas muet, les yeux clos, le geste brisé, couché dans le wagon funèbre et à la descente du train, la réalité nous réapparut cette fois sous un jour sèchement lugubre qu’elle n’avait pas au départ.

Un corbillard de province surchargé de dorures et dont le conducteur portait en travers la bicornie à pleureuses, attendait le corps pour le cahoter par une route de campagne jusqu’à la petite église dont la cloche enroué tintait: Une église pauvre aux murs blanchis, n’ayant pour tout ornement que quelques naïves statuettes de saints ; une église vide et froide à donner le vertige et le frisson aux âmes chrétiennes qui voudraient y prier ; une de ces églises où le crissement de la civière sur les dalles retentit si douloureusement. C’est là, surtout, que la cérémonie devint navrante et autour de cette fosse, dans ce cimetière perdu. Là, quand se furent retirés les prêtres et les deux enfants de chœur qui ne pouvaient rien comprendre à l’horreur de cette mise en terre. Georges Eekhoud, notre aîné, s’approcha de la bière et, en phrases hoquetantes, coupées de sanglots qui semblaient lui arrocher les paroles du fond de la gorge, il dit à Max Waller notre adieu : [...]”¹⁷

Maurice Warlomont overleed op 6 maart 1889 op 29-jarige leeftijd. Zijn vrienden bleven verslagen achter. Na een begrafenisplechtigheid in een kerk in Sint-Gillis werd hij overgebracht naar zijn laatste rustplaats in Hofstade. In het tijdschrift *“la Jeune Belgique”* (1889) lezen we de gedetailleerde beschrijving van de rouwstoet en de begrafenis. We citeren uit dat verslag dat een uniek beeld schetst in de literaire stijl eigen aan deze generatie van schrijvers:

In de *Biographie nationale*¹⁸ lezen we dat Max Waller begraven werd in het koor van de kerk van Hofstade wat niet het geval was. Zijn graf was wel degelijk op het kerkhof “à l’ombre du chœur de la petite église de Hofstade”.¹⁹

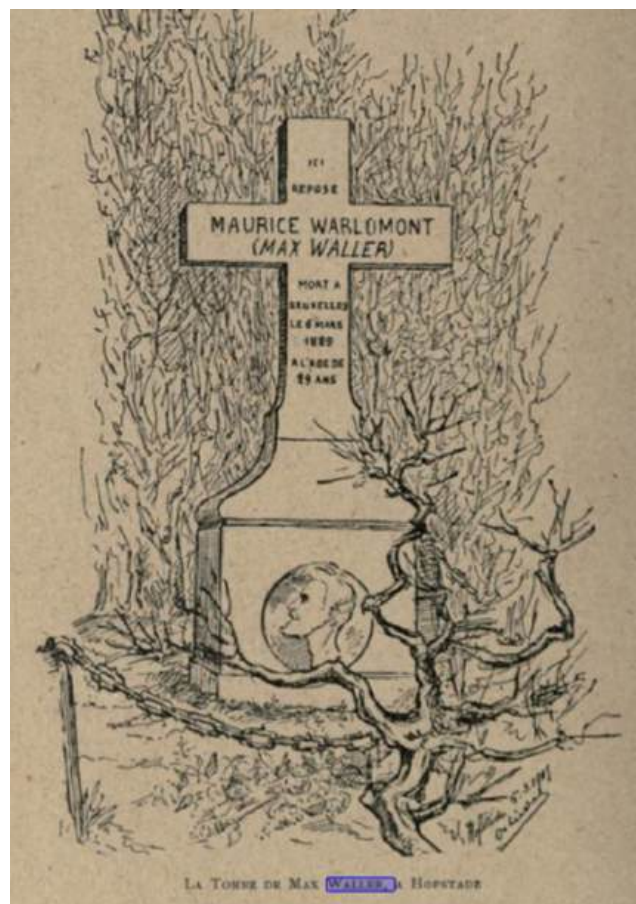

Journal de Bruxelles, 1889, 03.12

Onmiddellijk na het overlijden van de jonge dichter lanceerde “La Jeune Belgique” een oproep om een grafmonument op te richten. In die oproep lezen we ook dat beeldhouwer Jules Lagae (1862-1931)²⁰ een dodenmasker heeft gemaakt van zijn overleden vriend, dat diende als model voor een medaillon. De familie Warlomont verkoos echter om zelf voor het grafmonument in te staan.²¹

Het medaillon dat werd geschonken door *La Jeune Belgique* aan de familie werd wel aanvaard. De vader van Max Waller – de bekende oogarts Evariste Warlomont (1820-1891)²² - dankte *La Jeune Belgique* voor het reliëf en liet weten dat hij het plaatste op het stenen kruis dat het graf van zijn zoon in Hofstade sierde. Hij schreef “J’ai fait encaisser ce médaillon dans le croix de pierre que je viens de faire dresser sur son tombeau au cimetière de Hofstade”.²³

In hoeverre architect Jules Barbier (1865-1910) ook effectief is betrokken geweest bij de oprichting van dit grafteken, zoals gesuggereerd in het artikel van het *Journal de Bruxelles* blijft evenwel een raadsel. Jules Barbier, leerling van arch. J.J.

Tekening gemaakt door Oscar Liedel n.a.v. het jaarlijks eerbetoon aan het graf op het kerkhof van Hofstade op 3 maart 1905 (*Le Thyrses* 1904-1905, p. 400)

Van Ysendyck, stond in 1889 aan het begin van een bloeiende carrière. Zijn oeuvre laat zich kenmerken door een « *fijne sculpturale behandeling* ». ²⁴ De tekening van het monument die verscheen in het tijdschrift « *le Thyrses* » is te schetsmatig om er de ‘hand’ van Jules Barbier in te herkennen. Het medaillon is wel degelijk in het voetstuk van het kruis geïntegreerd.

Later – mogelijk bij de overbrenging- werd het grafteken aangepast en het kruis vervangen door een eenvoudige vlakke zerk. Het medaillon toont de jong overleden schrijver in profiel met het logo van *La Jeune Belgique* (*Ne crains*) dat overigens door Max Waller zelf was ontworpen. De signatuur van beeldhouwer Jules Lagae is duidelijk leesbaar.

Het graf van Max Waller op het kerkhof aan de oude kerk was vele jaren de plaats waar jaarlijks de literaire avant-garde verzamelde om de jong gestorven dichter-schrijver te herdenken. Die jaarlijkse *pelerinage* werd aangekondigd via het tijdschrift "*L'Art Moderne*".

De dichteres Hélène Swarth (1859-1941) - jeugdliefde van Maurice Warlomont - droeg na zijn dood een dichtbundel aan hem op: "*Rouwviolen*" (1889). In 1895 werden enkele gedichten uit *Rouwviolen* bewerkt tot drie liederen en op muziek gezet door de predikant Abraham Dirk Loman (1823-1897). Architect Hendrik Petrus Berlage (1856-1934) tekende het omslagontwerp voor het muziekblad waarbij hij zich liet inspireren door het gedicht *Pensées*.²⁴

Epigrafie:

Fam. Warlomont

RENE WARLOMONT GENERAL MEDECIN 1855 – 1930

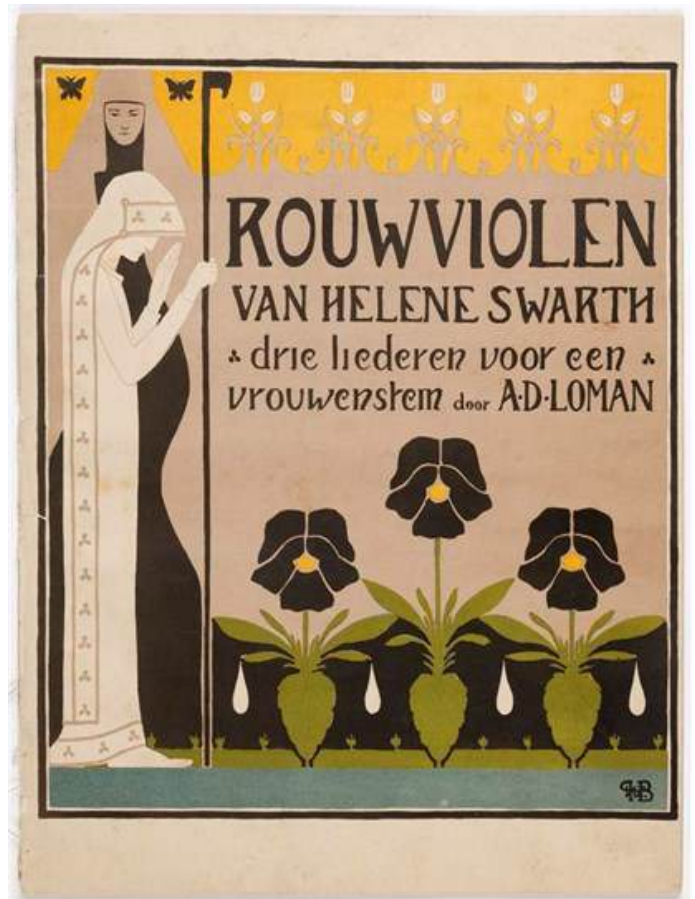
CAROLINE WARLOMONT NEE CHANTRAINE 1864 – 1936

CHARLES WARLOMONT MORT POUR LA PATRIE 1895 – 1915

RENE WARLOMONT MAGISTRAT 1900 – 1975

DELPHINE WARLOMONT NEE DANCHE 1825 – 1899

MAURICE WARLOMONT (MAX WALLER) 1860 - 1889

Pensées.

*De laatste maal dat 'k om zijn graf kwam dolen,
Was de aarde er violet van rouwviolen
Die donkre bloemen waren mijn gedachten,
Die vlugge vogels daar als zaden brachten.
Ik heb ze lief, die sombere gezichtjes,
Omzweefd van vlinders en van zonnelichtjes.
Ik ken ze, ik groet ze bij haar namen, allen,
Wel wist die vogel, wáár hij 't zaad liet vallen.
Fluweelen bloemen, donkere gedachten
Van gouden dagen en van zwarte nachten,
Gedoopt met bittren dauw van stille tranen,
O bloemen, die zoovelen zielloos wanen!
O mijn gedachten, bloeiende symbolen,
Brengt hem mijn laatsten groet, o rouwviolen!*

EINDNOTEN (artikel 2 en 3)

1. Hofstade maakt deel uit van de fusie Zemst. Vrijwilligers van *de Semse* inventariseren de graven met erfgoedwaarde. Per geselecteerd graf wordt er een inventarische opgemaakt. Per begraafplaats wordt een dossier overgemaakt aan de gemeente. De begraafplaatsen van Weerde en Elewijt zijn reeds in kaart gebracht. De dossiers van Eppegem en Hofstade zijn in de maak. Die van Zemst en Zemst-Laar zijn in voorbereiding. De auteur van dit artikel is vrijwilliger voor *de Semse* en werkt mee aan dit project. Met dank aan de vrijwilligers van de werkgroep begraafplaatsen: Luc Janssens, Lieve Puttemans & Rombaut Van 't Veld, Bert De Vogeleer.

2. <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/41017>

3. Alle glas-in-loodramen waren het werk van de Mechelse glazenier Jan-Frans Pluys (1810-1873). De glasramen verdwenen toen de oude kerk in 1960 werd afgebroken. Foto's die werden gemaakt in 1945 staan vandaag nog op de website van het KIK.

4. Meer over deze kerk : Keppens Jan, *De geschiedenis van de kerk van Hofstade*, 1978.

5. Archief gemeente Zemst, dossier 572.01, uittreksel uit het register der beraadslagingen van de gemeenteraad van Hofstade, zitting 30 juni 1954. Afschrift voorgelegd voor goedkeuring aan de bestendige deputatie.

6. Archief gemeente Zemst, dossier 572.01, brief van de gemeente Hofstade aan de minister van binnenlandse zaken [Piet Vermeylen], 26.02.1957.

7. Archief gemeente Zemst, dossier 572.01, Nota aan de inwoners 11 april 1959.

8. Inventaris van het bouwkundig erfgoed (heritage.brussels), en <https://inventaris.onroenderfgoed.be/personen/2673>

9. Eyskens Gaston, *Mémoires*, Lannoo, 1993 p. 43 (op: dbnl)

10. Archief gemeente Zemst, correspondentie die hiermee verband houdt.

11. Beschadigd tijdens WOI wordt het domein verkocht aan René Lacourt, een wijnhandelaar uit Vilvoorde, en deels verkaveld. Het 'kasteel Lacourt' dat dateert van 1934 staat op een deel van het oude domein. Bron: <https://inventaris.onroenderfgoed.be/erfgoedobjecten/134163>

12. Goethals F-G, *Dictionnaire généalogique des familles nobles de Belgique*, Tome 3, Brussel, 1850.

13. Keppens Jan, *De kerk in het dorp. Geschiedenis van de kerk van Hofstade*, 1978, p. 16.

14. Château Théodore, *Technologie du bâtiment, ou étude complète des matériaux de toutes espèce employé dans l'art de bâtir*, Parijs, ed. 1866, p. 524.

15. Vermeld in Theodore Château, *Technologie du bâtiment*, 1862, Parijs, p. 524.

16. Max Waller is er auteur samen met Iwan Gilkin, Emile Verhaeren, Georges Eekhoud, Georges Rodenbach, Camille Lemonnier, Joséphine Péladin, Edmond Picard, Maurice Sulzberger, Georges Khnopff en nog vele anderen.

17. *La mort de Max Waller* in : La Jeune Belgique, tome 8, 1889, s.p. (achteraan) https://www.google.be/books/edition/La_Jeune_belgique/niM8AQAAAMAJ?hl=nl&gbpv=1&dq=Georges+Eekhoud+Max+Waller+Hofstade&pg=PA91&printsec=frontcover

18. Vanderlinden Albert, *Waller Max*, in : Biographie Nationale, vol. 27, 1938, p. 76.

19. Nautet Francis, *La dernière œuvre de Max Waller*, in : La Jeune Belgique, 1889, p.340.

20. Met dank aan Pierre Blanche voor deze informatie. Van beeldhouwer Jules Lagae zijn er een aantal gipsen in de Epitaaf collectie. Voor meer informatie over deze beeldhouwer verwijzen we naar de Epitaaf nieuwsbrief nr. 31 van 1996. https://www.epitaaf.org/wp-content/uploads/2017/09/Epitaaf_Nieuwsbrief_31_1996.pdf

21. Zo staat te lezen in *la Jeune Belgique*, 1889, p. 373. *La Jeune Belgique* zal haar plannen om een monument op te richten ter ere van Max Waller niet opbergen. Het door haar opgerichte monument Max Waller aan de Brusselse Ambiorixsquare werd ingehuldigd in 1919. <https://monument.heritage.brussels/nl/buildings/18459>

22. Die niet in dit graf begraven is.

23. La Jeune Belgique, tome 8, 1889, p. 373.

24. Linda Van Santvoort, *Jules Barbier*, in : Repertorium van de architectuur in België, 2003, p. 138.

26. [De zielenroerselen van Hélène Swarth | Anno1900](#)

3. HET GRAF VAN CHOW PHYA ABHAI RAJA OP HET KERKHOF VAN LAKEN

PIERRE BLANCHE, MEI-JUNI 2024

Het bezoek van een boeddhistische monnik aan het kerkhof van Laken bracht een verhaal naar boven dat zeker waard is uit de vergetelheid te halen.⁰

Tijdens de recente Lente van de Begraafplaatsen van mei 2024 verschijnt plots een volledig in het oranje geklede, kale man die aan enkele mensen aan de ingang In het Engels vraagt naar het graf van een bepaald iemand. Zelfs na herhaling wordt de naam niet goed begrepen, zodat hij er nog aan toevoegt: *he is also known as Chow Phya Abhai Raja*.

Wanneer dan ook het woord Siam wordt vermeld, gaat van het gezelschap bij één persoon¹ het licht aan en snel wordt de man naar het graf geloodst van **Gustave Rolin-Jaequemyns**, dicht bij het koor van de oude kerk.

De monnik begint onmiddellijk te bidden, bedankt dan uitvoerig en geeft nog wat duiding over zijn bezoek.

Wie is Gustave Rolin-Jaequemyns? En waarom staat er Chow Phya Abhai Raja op zijn graf?

Gustave Rolin is geboren op 31 januari 1835 te Gent. Zijn vader Hippolyte Rolin was advocaat van 1827 tot 1888 met een onderbreking van 1848 tot 1850, waarin hij minister van Openbare werken² was in het eerste kabinet Rogier. Van 1839 tot 1847 was hij gemeenteraadslid of schepen van de stad Gent. Van 1848 tot 1852 zetelde hij in de Kamer van Volksvertegenwoordigers.

Ijveren voor maatschappelijke vooruitgang

Van de achttien kinderen van Hippolyte is Gustave de oudste. Na de middelbare school aan het Atheneum van Gent, dan in Engeland en in Parijs, vat hij in Gent rechtenstudies³ aan. In 1857 bekomt hij

Phra Rajvi Suddhivides, The Lord Abbot Wat Thai Dhamaram (hoofddabt van de Dhamaramtempel), aan het graf van Gustave Rolin-Jaequemyns Foto: Pierre-Thomas Bal, mei 2024.

aan de Universiteit van Gent met de hoogste onderscheiding het diploma van doctor in de rechten en van doctor in de politieke en administratieve wetenschappen. Drie jaar later al wordt hem de leerstoel moderne politieke geschiedenis aangeboden maar hij slaat dit voorstel af op dwingend advies van zijn vader die de balie hoger in het vaandel draagt dan een academische loopbaan. Naast zijn advocatenwerk besteedt Gustave dan maar veel tijd aan voordrachten en publicaties, o.a. voor het Willemsfonds, in het Nederlands en in het Frans over politieke en sociale kwesties, zoals over de Belgische grondwet, de situatie van de politieke partijen, kiesstelselhervormingen, coöperatieve verenigingen, de vooruitgang van de sociale wetenschappen, e.d.

Na zijn huwelijk in 1859 met Emilie Jaequemyns⁴

Anon. Portret van Gustave Rolin-Jaequemyns omstreeks 1865.

voegt hij de naam van zijn vrouw aan zijn eigen familienaam en wordt hij Gustave Rolin-Jaequemyns. Alle biografen zijn het erover eens dat het een mooi en sterk liefdespaar gebleven is, waarbij zij zijn initiatieven steeds steunt en hij haar inbreng en betekenis erkent.

Hij staat mee aan de wieg van de *Association pour le Progrès des Sciences Sociales*, die maatschappelijke vooruitgang nastreeft door de studie van de sociale wetenschappen. Tussen 1862 en 1865 worden vier congressen georganiseerd, waarvan een door Gustave in Gent. Vrijheid van meningsuiting is er essentieel: zowel liberale ideeën als technische kennis en wetenschappelijke bevindingen worden besproken.

Zijn engagement is divers maar steeds gericht op collectieve maatschappelijke vooruitgang. In 1866 sticht hij de Gentse Volksbank, de eerste coöperatieve vereniging in Gent. Tot aan zijn dood is Gustave er de voorzitter van, regelmatig herkozen bij handgeklap. Rond 1900 telt de Volksbank, voornamelijk in de Gentse middenklasse, een tweeduizendtal leden die er huishoudelijke en beroepsmatige kredieten kunnen verkrijgen⁵.

Vanaf de stichting van het *Van Crombrugge's Genootschap*, een Gents privaat initiatief voor volks-

opvoeding en filantropie, in 1857 opgericht door oud-leraars en oud-leerlingen van het Stedelijk Gents onderwijs, is Gustave er lid van; hij is voorzitter van 1863 tot 1877. In 1867 schrijft hij een architectuurwedstrijd uit voor de bouw van een verenigingsgebouw in de Jakob Van Caeneghemstraat, dat in 1869 werd ingehuldigd.

Dit liberale volkshuis werd op Gustave's eigen kosten opgericht. We hebben niet kunnen achterhalen wie de architect was van dit neoclassicistisch gebouw dat tot 1896 gediend heeft voor tal van liberale verenigingen voor werkersverdediging, ziekenzorg, toneelgroepen, naast het Van Crombrughes's Genootschap.

Het complex van meer dan 1.200 m², omvatte een theaterzaal met foyer, een ruime bibliotheek, verschillende studie- en vergaderlokalen, een grote binnentuin en een ruim achtergebouw. Het gebouw bestaat nog steeds als woonst met atelier.

Gent, Jakob van Caeneghemstraat 20, voormalig Liberaal Volkshuis (Foto uit 1978; Onroerend erfgoed Vlaanderen, afbeeldingen nr. 236459)

In het jaar 1869 verlaat Gustave Rolin-Jaequemyns de balie om zich te wijden aan het tijdschrift *Revue de Droit International* et de *Législation comparée* dat hij heeft opgericht met enkele buitenlandse juristen. Het is het eerste wetenschappelijk tijdschrift ter wereld dat gewijd is aan het internationaal recht. Er wordt gehamerd op de studie van de verschillende rechtssystemen, de ontwikkeling van internationale rechtsregels en het belang van arbitrage als middel tot regeling van geschillen tussen staten. Daarbij is voor Gustave de gelijkheid tussen staten een gulden regel: kleine staten moeten op internationaal gebied gelijke rechten hebben als de machtige staten. Rolin-Jaequemyns' naam en faam groeien in binnen- en buitenland. In 1873 wordt hij lid van de Koninklijke Academie van België⁶. Ook nog in 1873 nodigt hij de meest gerespecteerde rechtsgeleerden inzake internationaal recht uit in Gent. Aanleiding was de trieste vaststelling dat de nochtans door meerdere landen ondertekende Eerste conventie van Genève voor de verbetering van het lot der gewonden en zieken in oorlogen (1864)⁷ weinig gerespecteerd was tijdens de Frans-Duitse oorlog van 1870-1871. Op het congres wordt overgegaan tot het oprichten van het *Institut de Droit international*, met zetel in Gent en Gustave als secretaris-generaal. Dit nog steeds bestaand en meermaals gelauwerd instituut heeft tot doel alle inspanningen te ondersteunen om bronnen van conflicten uit samenlevingen te verwijderen, internationaal publiekrecht te codificeren en mensenrechten te bevorderen.

Politieke loopbaan

In juni 1878 wordt Gustave verkozen in de Kamer van Volksvertegenwoordigers voor de liberale partij. Acht dagen later wordt hij Minister van Binnenlandse Zaken in de regering Frère-Orban. Deze liberaal homogene regering, die het uithoudt tot 1884, bestaat uit zeven ministers waarvan drie behoren tot de liberaal-radicalen strekking, die meer antiklerikaal en progressief is. Rolin-Jaequemyns maakt deel uit van de gematigden⁸. De regeerperi-

ode van het kabinet Frère-Orban is getekend door een bitse schoolstrijd.

Laten we ook even stilstaan bij de rol van minister Rolin-Jaequemyns op funerair gebied.

De discussies over kerkhoven en kerkfabrieken waren al meer dan dertig jaar een splijtzwam tussen katholieken en liberalen in ons land. Op 6 juni 1879 velt het Hof van Cassatie een essentieel arrest waarbij de grondwettelijkheid van artikel 15⁹ van het keizerlijk decreet van 23 prairial¹⁰ van het jaar XII over begraafplaatsen restrictief wordt geïnterpreteerd: een indeling van een begraafplaats in secties is slechts mogelijk in gemeentes waar meerdere geloofsovertuigingen worden beleden (wat het bestaan van een geloofshuis en een door de Staat bezoldigde geestelijke veronderstelt).

Ook mag men geen gescheiden vakken toewijzen aan zelfmoordenaars, aan ongedoopte kinderen, aan vrijdenkers of aan mensen die de kerk uit haar gelederen had geweerd.

Bijgevolg moeten in een gemeente, zelfs waar enkel de katholieke godsdienst wordt beleden (toen het grote merendeel van de gemeenten in België) de ongelovigen en de onwaardigen, zoals de clerus hen noemt, begraven worden temidden van de overige overledenen.

Deze stelling veroorzaakt grote ophef en verontwaardiging bij de katholieken en vele gemeenten weigeren dit toe te passen.

Als verdediger van de in de grondwet ingeschreven scheiding van kerk en staat legt Rolin-Jaequemyns via ministeriële besluiten en circulaires aan een hele reeks weerbarstige gemeenten de samenmenging van begravenen op. Soms moet hij naar een gemeente een bijzondere commissaris zenden die doet overgaan tot het opgraven van lichamen die begraven waren in het zogenoemde *trou aux chiens* (dat deel van of naast de begraafplaats dat in vele dorpen, zelfs steden, werd voorbehouden voor mensen die buiten het katholieke geloof zijn gestorven), zodat ze elders op de begraafplaats

kunnen worden herbegraven. De kerk ziet dit telkens als een ontheiliging van gewijde grond. Hun woede zal pas verminderen wanneer aartsbisschop Goossens in 1891 eindelijk aanvaardt dat elk graf van een gelovige individueel wordt ingezegend.¹¹

M. Weber, Minister Rolin-Jaequemyns, in: *L'illustration Européenne*, 1880

Samen met de minister van Onderwijs Van Humbeeck is Rolin-Jaequemyns in de regering Frère-Orban de grootste pisaal van de klerikale oppositie en pers. Zijn nochtans legalistische houding wordt hem niet in dank afgenomen. In 1886 verliest hij zijn parlamentszetel. In 1884 al hadden de liberalen een verpletterende nederlaag gekend: zij blijven vanaf dan, zelfs 30 jaar lang, verstoken van elke regeringsdeelname, tot aan WO I.

Internationaal recht en buitenland

Rolyn-Jaequemyns wijdt zich terug volledig aan zijn activiteiten als auteur, tijdschriftuitgever en secre-

taris-generaal van het *Institut de Droit international*.

In 1891, op zesenvijftigjarige leeftijd, neemt hij een drastische beslissing. Een van zijn broers riskeert door onbesuisde investeringen een beschamend faillissement. Gustave voelt zich verplicht zijn persoonlijke rijkdom en die van zijn vrouw, die hem blijft steunen, op te offeren. Daardoor moet hij op zoek gaan naar een beter betaalde baan.

Hij begeeft zich naar Egypte¹² en schrijft zich in aan de internationale balie van Kaïro. Het land is dan een autonome regio van het Ottomaanse Rijk maar poogt zich staande te houden tegen de Britse en Franse inmenging¹³. In vele landen onder buitenlandse bemoeienissen bestaan lokale rechtbanken én gemengde rechtbanken, waar rechtszaken voor personen met een niet-binnenlands paspoort worden gevonnist door rechtbanken deels bestaand uit buitenlanders. Grote mogendheden eisen dat hun onderdanen in het buitenland niet volgens de inheemse regels van dat land worden beoordeeld. Omdat het land zou kunnen overleven, wil de kedi-ve¹⁴ nog meer hervormingen invoeren en is hij op zoek naar een onafhankelijke procureur-generaal voor de gemengde rechtbanken. Gustave komt in aanmerking maar in Kaïro ontmoet Rolin-Jaequemyns ook prins Damrong, minister van Siam, het huidige Thailand (sinds 1938), en halfbroer van de koning Chulalongkorn¹⁵.

Sterk teleurgesteld over de resultaten van zijn diplomatieke reis door Europa, is Prins Damrong op terugreis naar zijn land maar profiteert van zijn tussenstop in Kaïro om de situatie van dit land te analyseren. Ook Siam is aan het streven zich over-eind te houden ten opzichte van de pogingen tot kolonisering van Groot-Brittannië en Frankrijk, en zelfs van Japan. De visies van Rolin-Jaequemyns over de regels van het internationaal publiek recht en het fundamenteel principe van gelijkheid tussen staten leiden prins Damrong ertoe hem te vragen naar Siam te komen om te helpen bij de hervorming van de Siamese instellingen.

Officieel portret van prins Krom Enang Damrong Rajarubhabha

StadsArchief Brussel (SAB), Privé-archieven, Papieren
Buls, nr. 225

Siam

Rolin-Jaequemyns aanvaardt en krijgt de titel van *General advisor* van de koning. Zijn taak is niet vast omlijnd. Officieel bezit hij geen enkel gezag; hij kan zelfs geen bevel geven aan een politieagent, zegt hij zelf¹⁶. Door schrander inzicht, respect voor regels en traditie, duidelijke projecten en voorzichtigheid slaagt hij er wel in het vertrouwen te winnen van alle ministers, naast dat van de Koning.

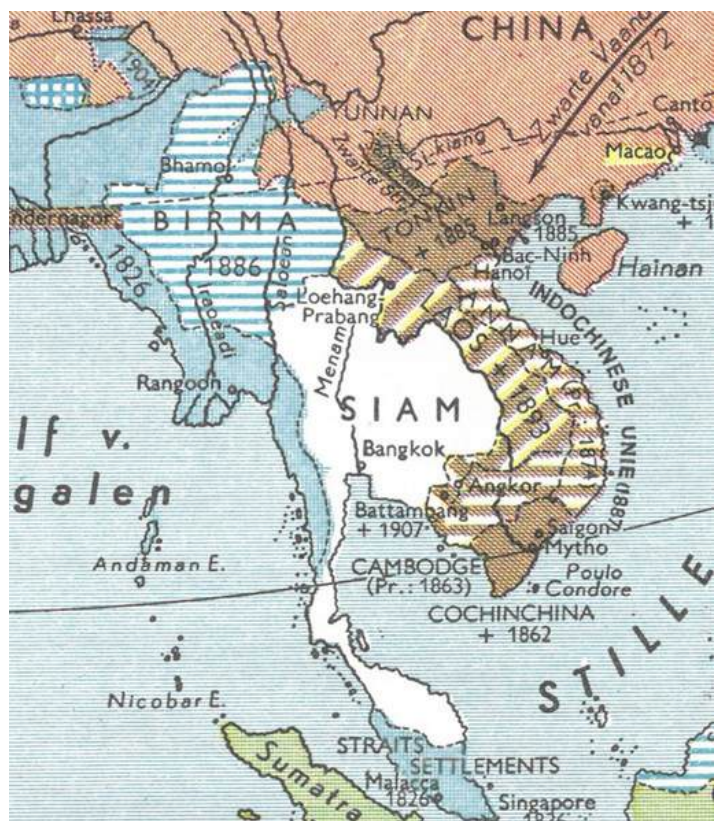
Bij Gustave's aankomst in Siam, is de grootste zorg de nationale verdediging, zelfs het voortbestaan van het land. De geografische ligging stelt het bloot aan de hebzucht van machtige landen zoals Frankrijk en Groot-Brittannië die wereldwijd op koloniseringskoers zijn. In Azië slaagt zelfs het Keizerrijk van China er niet in vrij te zijn van Europese inmenging.

Ten westen van Siam hebben de Engelsen Birma veroverd en bezet; af en toe beweren zij Siam te steunen maar ze willen vooral hun eigen econo-

mische belangen in de regio veiligstellen, desnoods met territoriumuitbreiding. In het oosten azen de Fransen op heel Indochina: ze claimen alvast uitgestrekte gebieden op de linkeroever van de Thaise Mekongrivier en dreigen met een oorlog.

In een artikel uit 1893 stelt de Britse journalist Henry Norman¹⁷, later politicus, het zo: de enige vraag voor Siam is nog of het een Franse of Britse kolonie zal worden, want geen hervorming, ontwikkeling of verdediging lijkt het land nog te kunnen redden. Begin 1893 lokt Frankrijk zelf een gewapend conflict uit. Rolin-Jaequemyns adviseert de koning weerstand te bieden aan de ultimatus en begint pendeldiplomatie met verscheidene staten, waarbij zijn kennis van de finesses van het internationaal recht overtuigende argumenten oplevert. Hij plaatst ook handig de Franse territoriale aanspraken tegenover de Britse handelsbelangen. Een Siamees-Frans verdrag stelt een einde aan het conflict en verdere dreiging, al moet Siam wel wat gebied prijsgeven.

Kaart van Zuidoost-Azië rond de jaren 1890. Bruin en bruin gearceerd zijn Franse bezittingen of veroveringen. Blauw of blauw gearceerd zijn gebieden in handen van of gecontroleerd door Groot-Brittannië

Bij aankomst al heeft Rolin-Jaequemyns de koning aangeraden riviermondingen en de hoofdstad defensief te versterken. Hij vraagt zelfs aan de Belg Brialmont, auteur van de fortengordel van Antwerpen in 1859 en de forten langs de Maas van 1887, een plan uit te werken voor de fortificatie van de essentiële Chaopraya, de enige rivier die van noord tot zuid door het land loopt en door Bangkok stroomt. De plannen zijn klaar in augustus 1894 en het jaar daarop komen Belgische ingenieurs al naar Siam om de sites verder te bestuderen. De verbetering van de relaties met Frankrijk en het hoge financiële plaatje doen de koning afzien van dit project.

Rolin-Jaequemyns beseft dat de integriteit van Siam het best beschermd wordt door interne hervormingen en door de geleidelijke transformatie van de regering en administratieve instellingen. Het land zal zijn onafhankelijkheid enkel kunnen behouden door het te verdienen, door de materiële en juridische positie van het Siamese volk te verbeteren, en door aan buitenlanders de rechtvaardigheid en veiligheid te bieden die ze nodig hebben om hun zakelijke ondernemingen te ontwikkelen.

Rolin-Jaequemyns probeert dit te verwezenlijken via een wetenschappelijke, voorzichtige en volhardende aanpak. De hervorming van de wetgeving en de rechtspraak is zijn favoriete middel.

Voor al de hervorming van het hele rechtssysteem is dringend. Siam kent geen wetboeken en zelfs geen overheidsapparaat. Zij die in het land wonen maar zich kunnen beroepen op een bestaande of

beweerde afkomst uit de buurlanden ontsnappen aan de Siamese rechtspraak, wetgeving en belastingen: naast hun eigen landgenoten hadden Engeland ook Chinezen geregistreerd, Frankrijk ook Annamieten en zelfs Siamezen; Nederland en Portugal, ook met kolonies in de buurt, waren gevolgd. De berechting van die personen door consulaire instellingen is immers een manier voor koloniale mogelijkheden om zich te bemoeien met binnenlandse aangelegenheden maar kweekt bij het Siamese volk zelf ook een gevoel van onrechtvaardigheid en minderwaardigheid¹⁸. Rolin-Jaequemyns stelt langzaam maar zeker orde op zaken. Hij schrijft een wetboek voor burgerlijke procedures en een strafwetboek. Wetten voor strafprocedures herorganiseren de bestaande rechtbanken; er komt toevoeging aan de rechtbanken van *legal advisors*, buitenlandse rechtsgeleerden die niet van een buurland komen. Bij de ingevoerde gevangenhervorming worden folteringen en lijfstraffen afgeschaft; de bewijsregels, die tevoren onduidelijk en soms ontoepasselijk waren, worden gecodificeerd op eenvoudige wijze. Voor al die wijzigingen baseert Rolin-Jaequemyns zich telkens op de wetenschappelijke kennis van het internationaal recht en wetboeken uit andere landen maar hij houdt ook telkens rekening met de lokale, soms zeer oude tradities, zodat het draagvlak voor de hervormingen zo

Het gerechtsgebouw van Bangkok, 1882, naar ontwerp van de Oostenrijkse architect Joachim Grassi (1837-1904).

Karel Buls, Het nieuwe Gerechtshof van Bangkok, foto 1899, SAB, Privé-archieven, Papieren Buls 224

Het belastingstelsel wordt gemoderniseerd. Voortaan stelt de staat een jaarlijks budget op. Rolin-Jaequemyns slaagt er zelfs in om de intelligente Siamese koning te overtuigen van de noodzaak om de Schatkist van de Staat te scheiden van de Schatkist van de Kroon.

Andere verwezenlijkingen van Rolin-Jaequemyns zijn nog de reorganisatie van de politie, de inrichting van een gezondheidsdienst, controle op voedingsmiddelen, veterinaire toezicht op de vee-stapels, het opstellen van strikte regels voor het verlenen en uitbaten van mijnconcessies waarmee buitenlandse concerns zo graag snel geld verdienen¹⁹; de aanleg van spoorwegen, regels voor de havens en het vervoer op de rivieren, de planning van openbare werken, afschaffing van slavernij voor schulden, regulering voor pandjeshuizen die in handen van buitenlanders welig tierden, administratieve regeling van nieuwe of hervormde ministeries en ook de buitenlandse situatie: met meerdere landen worden verdragen afgesloten en Siam treedt toe tot allerlei internationale verenigingen.

Zijn gezag is groot: ofschoon hij op papier enkel *General Advisor* van de koning is, passeren alle ministers via hem om de steun van de koning te krijgen voor hun plannen. Hij geniet enorm veel respect, ook omdat hij de Siamese taal aangeleerd heeft.

Voor de wijze waarop Gustave Rolin-Jaequemyns het land gediend heeft, verleent koning Chulalongkorn hem de adellijke titel en naam *Chow Phya Abhai Raja*²⁰, de hoogste onderscheiding van het land²¹. Haast niemand buiten de koninklijke familie en geen enkele andere Europeaan heeft ooit die titel gekregen.

In tijden zoals nu, waarin het koloniaal verleden van zoveel landen kritisch op de korrel wordt genomen, mag men ook even blijven stilstaan bij een positief verhaal dat aantoont hoe het ook anders kon.

In achtergelaten nota's van zijn weduwe vindt men volgende passage over Gustave:

« il était parfois vif et même agressif avec de puissants adversaires; il était toujours parfaitement bon pour ceux qui avaient besoin de son secours. Au Siam, il était adoré de ses employés et du peuple ; sa maison était toujours remplie de gens venant le remercier et apporter des plateaux de fleurs, seules marques de reconnaissance qu'il ait jamais voulu accepter. Quand il voyait commettre une injustice , il n'avait plus un moment de tranquillité ; il était toujours prêt à sacrifier son repos, à se tuer au travail, à compromettre, s'il le fallait, son crédit et sa position pour empêcher une injustice, sauver un innocent de la prison ou lui conserver le pain de ses enfants. »²²

Gustave Rolin-Jaequemyns in Siamees ornaat., in Prins Damrong, Nithan Borankhadi (Historische verhalen), Bangkok, 1910

Foto van salon van Gustave Rolyn-Jaequemyns, Bangkok, 1899, SAB, Privé-archieven, Papieren Buls, 225
Uiterst rechts: Karel Buls; naast hem, kijkend naar de foto, Rolin-Jaequemyns

Buls in Siam

De Brusselse burgemeester Karel Buls (1837-1914) was een verwoed reiziger. Op 26 december 1899, enkele dagen na zijn ontslag als burgemeester wegens onenigheid met Leopold II, reist hij af naar Siam, waar hij op 9 februari 1900 aankomt. Rolin-Jaequemyns vaart hem op de Chaopraya-rivier tegemoet met het jacht van de koningin. Gedurende vijf weken bezoekt Buls vele plekken in de hoofdstad en het land. Gedetailleerd reisre-laas en honderden foto's die Buls zelf neemt bevinden zich nu in het Stadsarchief van Brussel²³; sommige ervan illustreren dit artikel.

Interessant voor tafofielen is ook deze foto door Buls van het mausoleum met de asurne van Koning Maha Mongkut, de vader van koning Chulalongkorn.

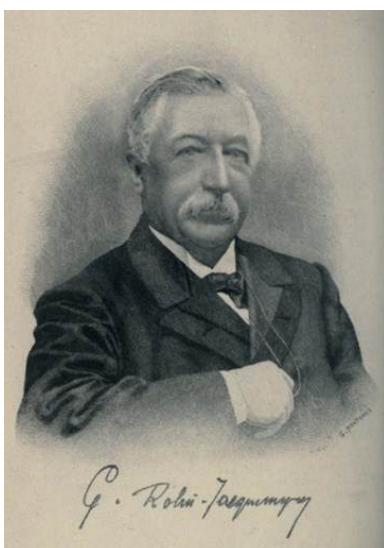
Foto: SAB, Privé-archieven, Papieren Buls, 225

Koning Mongkut, in 1868 kort voor zijn dood, met zijn zoon, de toen 15-jarige kroonprins Chulalongkorn, beide in westerse gala-uniformen.

Koning Mongkut en zijn zoon Chulalongkorn worden geportretteerd in *Anna and the King of Siam*, memoires van een Britse lerares aan het hof van Bangkok in de jaren 1860. Dit relaas werd verfilmd in 1946, vermusicald in 1951 door Rodgers & Hammerstein, en opnieuw verfilmd in 1956. *The King and I* kreeg toen 5 Oscars, waaronder die van Yul Brynner als beste acteur²⁴. Omdat ze niet zouden stroken met de historische waarheid, zijn al deze werken, nu nog steeds, verboden in Thailand.

Georges Montenez²⁵, (Waarschijnlijk postuum) portret van Gustave Rolin-Jaequemyns, in: *Annuaire de l'Académie Royale de Belgique*, 1910.

Phrabat Somdet Phra Pormen Maha Mongkut (1804-1868), zoals hij voluit heette, in de dynastie Rama IV, was de koning van Siam van 1851 tot zijn dood. Hij opende zijn land voor modernisering en buitenlandse invloed, dat hij moest bekopen met het verlies van grondgebied aan Cambodja, Laos en Maleisië.

Tijdens zijn verblijf in Thailand heeft Buls ook vele gesprekken met Rolin-Jaequemyns, en wordt hij met veel eer ontvangen op het Koninklijk Paleis. Naar verluidt zou koning Chulalongkorn hem zelfs gevraagd hebben burgemeester van Bangkok te worden, wat Buls beleefd weigert.

Rolin-Jaequemyns stelt Buls ook voor hem op te volgen want zijn gezondheid begint hem parten te spelen en de koning zelf raadt hem aan terug te keren naar België en vandaar uit verder raad te geven en de diplomatie en het consulaire apparaat te leiden. Medio 1901 zwicht Rolin-Jaequemyns en komt terug naar Brussel. Maar het ononderbroken harde werken en het klimaat van Siam hebben sterk ingespeeld op het gestel van Gustave. Lever en hart zijn al te verzwakt en op 9 januari 1902 overlijdt Gustave in zijn woning, Wetstraat 155.

Het Graf

Hij wordt begraven op het kerkhof van Laken in de concessie (nr. 1614) die zijn weduwe neemt voor de familie. Rolin-Jaequemyns wordt met militaire eer begraven, zoals het past voor een minister en een commandeur in de Leopoldsorde. Aan het graf worden vijf redevoeringen gehouden, namens de regering, namens het *Institut de Droit international*, namens de Koninklijke Academie van België, namens de Liberale Vereniging van Gent en namens de Rechtsfaculteit van de *Université libre de Bruxelles*.

Familiengraf Rolin-Jacquemyns, perk 9, schuin tegenover het koor van de oude kerk

De grafplaat aan de voorzijde van het monument vermeldt onder het wapenschild met de familie-wapenspreuk *Numquam desperandum*²⁶ verscheidene titels van Gustave Rolin-Jaequemyns met als eerste, haast even groot als zijn naam, zijn adellijke Siamese titel.

Verder :

Ministre plénipotentiaire et conseiller général de S.M. le Roi de Siam.

Ancien Ministre de l'Intérieur de Belgique.

Fondateur et Président d'honneur de l'Institut de Droit International.

Membre de l'Académie Royale de Belgique et de la Cour Permanente d'Arbitrage à La Haye.

Vice-Président du Conseil Supérieur de l'Etat Indépendant du Congo.

Professeur honoraire de l'université de Bruxelles.

Docteur en droit et docteur honoraire des universités de Cambridge, Oxford et Edinburgh.

Commandeur de l'Ordre de Léopold.

Né à Gand le 31 janvier 1835.

Décédé à Bruxelles le 9 janvier 1902.

Het is nog niet achterhaald of het grafmonument in 1902 door Ernest Salu I ontworpen wordt. Wel is duidelijk dat hij het in 1907 herstelt. Bij het demonteren van de bok (een driepotige hoge hijskraan) die gebruikt werd voor het plaatsen van een naburig hoog grafmonument voor de familie Spreutels, gebeurt een ongeval en het monument Rolin-Jaequemyns raakt beschadigd. Op kosten van de verantwoordelijke herstelt Salu de schade²⁷.

Atelier Salu, oude grafplaat voor het grafmonument van de familie Rolin-Jaequemyns, Fonds Salu, collectie Epitaafvzw

Atelier Salu, detail van de oude grafplaat voor het grafmonument van de familie Rolin-Jaequemyns,

Dat is waarschijnlijk de reden dat een grafplaat nog te vinden is in het atelier Salu, gelijkaardig aan die op het monument met uitzondering van vijf regels aan de onderste rand, die afgekap't zijn.

Amper twee jaar na Gustave's overlijden wordt aan "zijn" *Institut de Droit International* de Nobelprijs voor de Vrede uitgereikt. Het is de allereerste Nobelprijs voor België.

Een van de vijf lijkredenaars op de begrafenis van Gustave beschreef in volgende bewoordingen het mooie koppel dat Gustave en Emilie hun hele gezamenlijk leven vormden:

*A deux ils n'avaient qu'un seul cœur, et la mort l'a brisé*²⁸.

Zij overlijdt exact vijftig maand na haar echtgenoot en vervoegt het stoffelijk overschot van Gustave.

In het graf op Laken ligt ook hun zoon Edouard (1863-1936) begraven, die in de voetsporen van zijn vader getreden is: hoofdredacteur van de *Revue du droit international et de législation comparée* (1890-1914), consul van Siam, vertegenwoordiger van Siam aan de Vredesconferentie van Den Haag van 1899, secretaris-generaal voor België aan het verdrag van Versailles van 1919, lid van de Belgische delegatie aan de Volkerenbond, voorzitter van het *Institut de Droit International*, minister van Binnenlandse zaken, rechter bij het Permanent Internationaal Gerechtshof, enz.

Een andere broer van Gustave, Alberic, verliest drie zonen aan het front van de Eerste Wereldoorlog.

Koning Albert I dringt aan opdat de twee overige broers uit de gevechtslijnen worden gehaald maar beiden weigeren²⁹. Een van de drie gesneuvelden ligt ook in het graf op Laken.

De kazerne Rolin aan de Generaal Jacqueslaan in Elsene werd naar hem genoemd.

In 1921 verleent koning Albert I de adellijke erfelijke titel van baron aan de familie Rolin, die uiteraard een ander blazoën aannemen dan dat op het grafmonument in Laken, dat ontworpen werd naar aanleiding van het verlenen van de adellijke titel uit Siam.

In de collectie van Epitaaf vzw - fonds Salu- is er ook een gipsplaat en ontwerptekening voor dit blazoën. Of die nu voor het monument van 1902 of voor de herstelling van 1907 gemaakt werden: het bewijst eens te meer de kwaliteit en de zorg die de Salu's aan hun werk besteedden.

Gipsmodel voor het wapen van de familie Rolin-Jaequemeyns. Fonds Salu invnr. 330, collectie Epitaaf vzw

In een artikel van de Epitaaftijdschrift uit 2004 wordt reeds de aandacht gevestigd op het gestileerde torenelement dat het wapen bekroont en dat verwijst naar de hoge en getrapte torens bovenaan de Thaise *Chedis* (of tempels).

Een goed voorbeeld van die tempeltorens is te zien aan de hand van een beeld van de skyline van het koninklijk paleis zoals Karel Buls die schetste tijdens zijn verblijf in Bangkok.

De sokkel van de toren boven het schild is omringd door een heraldische kroon die niet letterlijk terug te vinden is in de Belgische kronenheraldiek: het onderstuk verwijst enigszins naar de kroon van hertogen, maar het bovenstuk met de vijftien uitstekende parels is naar *rolinjaequemynse* bescheidenheid eerder te linken aan dat van graaf.

In de ontwerptekening uit het archief Salu kan nog meer gelezen worden.

Als schildhouders werd gekozen voor dieren, in casu paarden met uitbundige manen.

Het wapenschild zelf is in drie velden verdeeld in omgekeerde gaffelvorm. In het onderste veld zien we gekruiste lauwertakken. Bovenaan staan, volgens de regels van de heraldische courtoisie naar elkaar toe gericht, een Belgische klimmende leeuw tegenover een Thaise godheid.

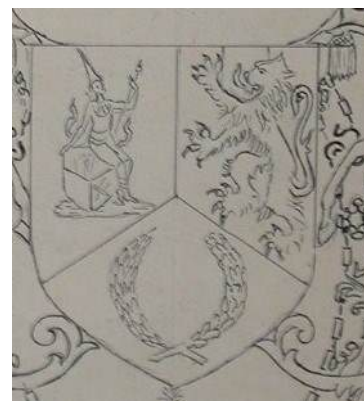
Wordt hier Tara afgebeeld, de godin die waakt over het dagelijkse leven? Zij wordt vaak weergegeven in *vadaramudra*-positie, afgebeeld met de ene hand, vingers gestrekt, reikend naar de aarde en soms in

Inkt tekening Charles Buls, Frontispice Palais, 1900, in: Croquis siamois, SAB Privé-archieven, Papieren Buls 238

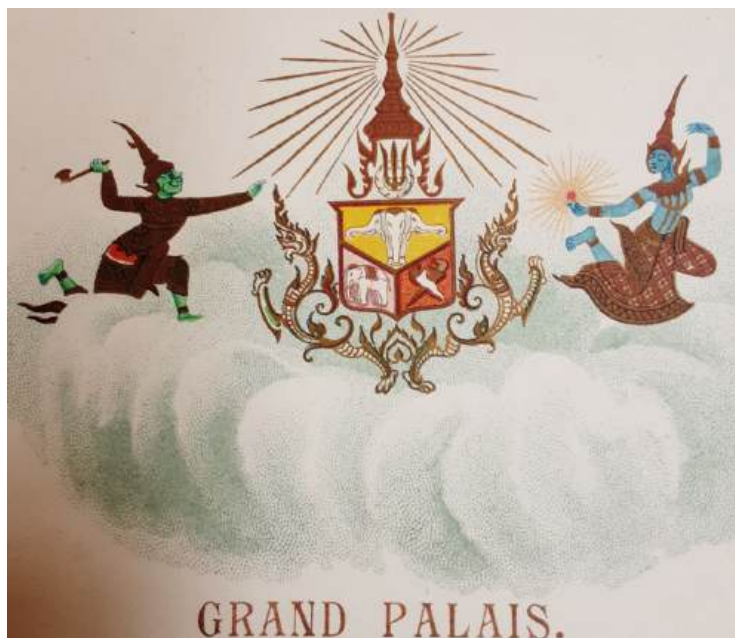
Ontwerptekening van het wapenschild Gustave Rolin-Jaequemyns. Fonds Salu, Collectie Epitaaftvzw

de linkerhand, een lotusbloem, het geheel als symbool van uitdeling van zegeningen. Of is zij in *abhayamudra*-positie, de rechterhand rechtop gehouden met de palm naar buiten gericht als teken van bescherming, vrede, welwillendheid en het wegnemen van angst.

Of is het een Thaise prinses of danseres? Zit die figuur op een schild in dezelfde drieledige maar niet omgekeerde gaffelvorm. Het is niet duidelijk wat hiermee kan bedoeld worden. Een *mise en abîme*? Of werd de vorm van het wapenschild van het paleis van Bangkok overgenomen?

Tekenend voor Rolin-Jaequemyns zijn de eigen accenten die hij legt als hij dit laatste schild gebruikt voor het briefhoofd van zijn correspondentie als *General Advisor*. Het vak met gekruiste dolk en kriss³⁰ is bij Gustave, pacifist en doordrongen van de ideeën van de Verlichting, vervangen door twee brandende toortsen.

Boven links (boven Rechts detail): hoofding van het menu van het diner dat aan Karel Buls in aanwezigheid van Rolin-Jaequemyns op het Koninklijk Paleis werd aangeboden op 23 februari 1900. SAB, Privé-archieven, Papieren Buls, 238

Rechts : Logo van Rolin-Jaequemyns als General advisor

Op de pentekening in het archief Salu zijn nog andere elementen te lezen die verwijzen naar Thailand.

Tussen het wapenschuld en de spreukband zien we nogmaals *Erawan*, die al in het Thais wapenschild te vinden was. *Erawan* is de driekoppige olifant, symbool van Siam. Hij is geflankeerd door afbeeldingen van liggende leeuwen, die vaak te zien zijn aan de ingang van Thaise tempels als bewakers. Beide leeuwen dragen parasols met zeven niveaus.

Als men nader kijkt ziet men dat beide leeuwen geen perfecte spiegelbeelden zijn. Rechts is de *rajasiha*, de klassieke Thaise leeuw afgebeeld, links is de *kojasiha*, de leeuw met een olifanten-slurf als neus.

Dat voor dit wapenschild Rolin-Jaequemyns inspiratie gezocht en gevonden heeft bij het officiële wapenschild van Siam dat tijdens het regnum van Koning Chulalongkorn tussen 1873 en 1910 gebruikt werd is overduidelijk.

De liggende leeuwen dragen ook parasols met zeven verdiepingen. In het Boeddhisme staat de parasol voor heilige bescherming en koninklijk gezag en autoriteit.

De gedachte is dat de parasol beschermt tegen regen en zon, net zoals de leer van de Boeddha zijn discipelen beschermt tegen het lijden van de wereld. De parasols van zeven verdiepingen, waarbij elke verdieping staat voor een stap op het pad naar spirituele verlichting, zijn symbool voor het universeel koninkrijk van Boeddha en zijn heerschappij over de wereld. Zij worden gedragen door de Koninklijke familie of door sommige monniken.

Ook hiervan heeft Buls tijdens zijn reis mooie tekeningen gemaakt, zelfs met humor.

Parade van soms evenwicht of hoed verliezende dragers van de zevenlagige parasols in traditionele klederdacht.

Inkttekeningen Charles Buls, 1900, in: Croquis siamois, SAB Privé-archieven, Papieren Buls 238

De parasol met zeven verdiepingen hangt ook boven de troon van de Koning. Boven de deuren zijn afbeeldingen van de *Erawan*.

Karel Buls, Foto van de troonzaal van het Koninklijk Paleis van Bangkok (detail), 1900: SAB, Privé-archieven, Papieren Buls, 228

Buste van Gustave Rolin-Jaequemyns, voor de plaatsing aan het Faculteitsgebouw Rechten van de Universiteit van Bangkok.

Blijvend eerbetoon

In Siam of Thailand, zoals het land sinds 1938 heet, wordt Gustave Rolin-Jaequemyns niet vergeten.

In aanwezigheid van koning Prachadipok (Rama VII), zoon van koning Chulalongkorn, van talrijke leden van de Thaise koninklijke familie en het voltallige diplomatieke, raadgevende en gouvernementele corps van Siam wordt op 12 maart 1928 een buste van Chow Phya Abhai Raja onthuld, die men als eerbetoon plaatst op de campus van de Faculteit Rechten van de Bangkokse universiteit.

Naar aanleiding van een bezoek van toenmalig kroonprins Filip en kroonprinses Mathilde van België aan Thailand in 2013 werd door de Chow Phya Abhai Raja Foundation een kopie van dit standbeeld geschonken aan de Belgische ambassade.

Diezelfde Thaise stichting, vroeg in 2020 aan de Thaise kunstenaar Khun Therdkongton Tortid een nieuwe buste van Chow Phya Abhai Raja in staatsie-uniform te maken. Zeven exemplaren werden in brons gegoten en geschonken aan het Ministerie van Buitenlandse Zaken, aan twee universiteiten, aan de Thaise balievereniging, aan de Belgische Ambassade, enz.

Het is duidelijk dat hij in Thailand nog steeds geëerd wordt.

Bronzen buste (2020)

Geen sant in eigen land, zult u denken. Niet helemaal.

Naar aanleiding van een nieuwe Nobelprijs voor een Belg in 2013 geven de Belgische posterijen in 2016 een reeks postzegels uit: tien in totaal, voor elk van de Belgische Nobelprijzen. En voor die van het *Institut de Droit International* wordt gekozen voor de beeltenis van Gustave Rolin-Jaequemyns.

Postzegel van de Belgische Posterijen, Reeks Belgische Nobelprijzen uitgegeven in 2016 naar aanleiding van de Tiende Nobelprijs voor Belgen.

Op het einde van zijn bezoek³¹ deelde de boeddhistische monnik nog vriendschapsbandjes, drank en zegeningen uit en gaf nog extra duiding over zijn bezoek. Gustave Rolin-Jaequemyns wordt nog steeds in Thailand aanbeden. Onlangs had de huidige koning Rama X van Thailand, nog benadrukt hoe blijvend Chow Phya Abhai Raja geprezen moet worden, door zijn rol voor de modernisering van het land en omdat dankzij hem Thailand als enige land uit de regio nooit door het Westen werd gekoloniseerd.

Bronnen

Pierre Boussard & Gérald Walewijk, *A century of Thai-Belgian friendship. One hundred years of Belgian diplomatic presence in Bangkok*, Boussard & Walewijk, Bangkok, 2004 • Jean-Luc De Paepe & Christiane Raindorf-Gérard (dir.) *Le Parlement belge 1831-1894. • Données biographiques*, Académie Royale de Belgique, Commission de la Biographie Nationale, Bruxelles, 1996 • Inventaris Onroerend Erfgoed Vlaanderen 2024, *Neoclassicistisch herenhuis* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/19889> (geraadpleegd op 28 mei 2024). • P. Laycock, « Rolin-Jaequemyns (Gustave) », *Académie royale des Sciences d'Outre-mer*, 2002 *Nécrologie de Gustave Rolin-Jaequemyns, Revue de droit international et de législation comparée*, 1902, pp. 88-122 • Henry Norman, *Urgency in Siam*, in : *Contemporary Review*, 1893, 64, p. 474 • Ernest Nys, *Notice sur Gustave Rolin-Jaequemyns*, in: *Annuaire de l'Académie de Belgique*, 76e année, 1910, pp. 53-88 • P. Schmits, *Atlas der Algemene geschiedenis*, Wesmael-Charlier, Namen, 1961 • A. Stenmans, *Rolin-Jaequemyns*, in: *Institut Royal colonial de Belgique, Bibliographie coloniale belge*, t. I, 1955, col. 763-768 • Walter E.J. Tips, *Gustave Rolin-Jaequemyns and the making of modern Siam; The diaries and letters of king Chulalongkorn's general adviser*. Bangkok: White Lotus, 1996 • Wim Van der Elst, *Op het Kerkhof van Laken, Van het land van de witte olifant naar het Kerkhof van Laken of avontuurlijke levan van Gustave Rolin-Jaequemyns in LACA* 29.2, 2017, pp. 16-22 • Linda Van Santvoort, *De Salu's en de heraldiek*, in *Epitaaf Periodiek*, 18de jaargang, nr. 0, November 2004, pp. 11-15 • M. Walraet, *Rolin-Jaequemyns*, in: *Biographie Nationale*, tome XXIX, col. 803-809 *L'Indépendance belge*, 10 janvier 1902 • *Overlijdensakten Brussel* 1902 nr. 95 • *Stadsarchief Brussel, Papieren Charles Buls*, dossiers 85, 86, 221, 224, 225, 231

Herkomst van de foto's

Tenzij anders vermeld, bronnen vrij van rechten & Pierre Dangles

EINDNOTEN

⁰ Met dank aan Pierre-Thomas Bal voor aanduiding en duiding van het graf, aan Tom Verhofstadt voor de info over en toegang tot de grafplaat in de Verzameling Epitaaf, Fonds Salu, aan Linda Van Santvoort voor het mededelen van de info over de gipsplaat en de ontwerptekening eveneens in de Verzameling Epitaaf, Fonds Salu, aan Pierre Dhôtel voor toelichting bij het boeddhisme en aan Pierre Aldick, voor de duiding bij het blazoen.

1. Hoeft het gezegd dat het een Epitaf was.
2. Even vermelden dat van de vijftien eerste Ministers van Openbare werken die België in de 19de eeuw gekend heeft, er vijf een grafconcessie op Laken hebben.
3. Niet onbelangrijk voor een roeping: zijn grootvader langs moederskant was hoogleraar burgerlijk recht.
4. Dochter van Edouard Jaequemyns (1806-1874), wetenschapper, hoogleraar, industrieel, liberaal volksvertegenwoordiger, en Marie Van Zantvoorde, telg uit de liberale katoenindustrie.
5. De Gentse Volksbank hield drie jaar na de dood van Gustave op te bestaan.
6. In 1870 was hij al lid geworden van de Academie van Montreal, in 1872 van Madrid. Later, in 1882, volgt nog die van Constantinopel.
7. De Eerste conventie is al vanaf eind 1863 een uitloper van de oprichting datzelfde jaar van het Internationale Rode Kruis. Wilt de eerste conventie van Genève de slachtoffers van oorlogen te velde betreft, heeft de Tweede conventie van Genève (1868) de oorlogen op zee behandeld. Die eerste coderingen van oorlogsrecht leiden eind 19de eeuw tot de oprichting van het Internationaal Gerechtshof van Den Haag, helaas nu weer zeer actueel.
8. In 1830 hebben de twee tendensen in ons land kunnen samenwerken om de Belgische onafhankelijkheid af te dwingen maar met de jaren worden de liberalen en de katholieken het meer en meer oneens over hoe het land te besturen. De laatste regering waarin de twee strekkingen samen zetelen valt eind jaren 1850. Vanaf dan is het eens aan de ene partij om het land te besturen, dan aan de andere. Bij de gematigde liberalen komen de progressieve radicalen opzetten: ze zijn minder geneigd tot compromissen en zijn vaak, hoewel gelovig, antiklerikaal geworden omdat ze menen dat er niet mag getornd worden aan de grondwettelijke scheiding van kerk en staat, principe waartegen soms door de katholieken gezondigd wordt. Maar bij die katholieken groeit het aantal ultramontanen, zeg maar fundamentalisten, zienderogen: zij ijveren voor een herstel van een katholieke staat. Uiteraard drijft die anti-grondwettelijke houding de tegenstelling met sommige liberalen op de spits.
9. Artikel 15: In gemeenten waar verschillende godsdiensten worden beleden, moet elke godsdienst zijn eigen begraafplaats hebben; en als er maar één begraafplaats is, wordt deze door muren, heggen of sloten verdeeld in evenveel delen als er verschillende godsdiensten zijn, met een aparte ingang voor elke, en in verhouding tot het aantal inwoners van elke godsdienst.
10. 12 juni 1804. Tot de wetgeving van 1971 regelde deze tekst het begrafeniswezen in België.
11. Die oplossing was al in 1870 voortdurend gepoogd door de regering van de nochtans katholieke Jules Joseph baron d'Anethan (1803-1888, eveneens in Laken begraven) maar aartsbisschop Dechamps was steeds onverbiddelijk tegen.
12. Gehaat door de leiders van het land, waar de katholieken de plak zwaaien, kan hij het schudden voor een ambt bij de overheid in België, en voor een terugkeer naar de Gentse balie is het te laat.
13. Deze landen hadden al het kanaal van Suez gebouwd. In 1875 kwam Egypte onder Frans-Brits concordaat, waardoor de Minister van Financiën een Brit werd en de Minister van Openbare werken een Fransman.
14. De kedive is als het ware een vice-koning. Van kedivaat zal Egypte evolueren tot een sultanaat, dan, na de instorting van het Ottomaanse Rijk, een koninkrijk en vervolgens, onder impuls van Nasser, tot een republiek.
15. De vijfde koning (Rama) van het land sinds het koninkrijk geleid wordt door de Chakri-dynastie (1782). Rama Vis de overgrootvader van de huidige koning Rama X.
16. Gustave Rolin-Jaequemyns in een gesprek met Karel Buls, in SAB Privé-archieven, Papieren Buls, 89
17. Voor hij politicus werd, was Norman, na studies in Harvard, journalist voor de Britse *Pall Mall Gazette*, waarvoor hij uitvoerig de Dreyfuszaak volgde, en de Amerikaanse *New York Times*.
18. Voorbeeld: wanneer een huis moet onteigend worden voor het aanleggen van een nieuwe straat of het saneren van een wijk, kan de eigenaar die beweert buitenlander te zijn, het project saboteren door zich te verzetten of een heel hoge verkoopprijs te vragen.
19. Er komen ook decreten om bossen te beschermen tegen overexploitatie door concessiebedrijven: vooral teak uit Siam was in Europa zeer gegeerd hout.
20. (เจ้าพระยาอภัยราชาสยามานุกุลกิจ. Voluit: Chao Phya Abhai Raja Sayammamukulkit (dit komt ongeveer overeen met "de ondersteuner van activiteiten van de koning van Siam").
21. Hoewel de vergelijking beperkend is, kan men stellen dat dit naar Europese normen overeenkomt met de titel van markies of hertog.
22. *Hij was soms scherp en zelfs agressief met machtige tegenstanders; hij was altijd heel vriendelijk voor degenen die zijn hulp nodig hadden. Op Siam werd hij aanbeiden door zijn werknemers en het volk. Zijn huis zat altijd vol met mensen die hem kwamen bedanken en dienbladen met bloemen brachten, de enige tekenen van dankbaarheid die hij aanvaardde. Wanneer hij een onrechtvaardigheid zag begaan, had hij geen moment rust*

meer. Hij was altijd bereid zijn rust op te offeren, zichzelf te doden op het werk, zijn krediet en zijn positie op het spel te zetten als dat nodig was om onrecht te voorkomen, een onschuldige uit de gevangenis te redden of het brood van zijn kinderen te redden (eigen vertaling).

23. Het Stadsarchief van de Stad Brussel bezit uiteraard het omvangrijk archief van Buisson als burgemeester maar ook een groot deel van zijn privé-archief door een schenking van zijn achternichten.

24. Met dank aan Pierre Aulefoulx voor deze info.

25. Georges Montenez (1873-1930), Belgische meester-etsers. Hoewel zijn werken ook in musea in binnen- en buitenland te vinden zijn, is hij vooral bekend vanwege zijn verwezenlijkingen voor de Belgische posterijen.

26. *Numquam desperandum* (est) is latijn voor : Er mag nooit gewanhoopt worden. Het is de kortere versie van *Nil desperandum, numquam desistas*. Niet wanhopen, nooit opgeven.

27. Volgens briefwisseling in concessiedossier.

28. Met hun tweeën hadden ze slechts één hart, en de dood heeft het gebroken (eigen vertaling). Het was minister Charles Graux, die nog met hem in de regering Frère-Orban had gezeten, die deze woorden uitsprak.

29. De succesvolle film *Saving Private Ryan* (1998) van Steven Spielberg vertelt het verhaal van een soldaat Ryan die uit de linies in Frankrijk moet worden gehaald omdat drie van zijn broers tijdens de Tweede wereldoorlog gesneuveld zijn. (Met dank aan Pierre Aulefoulx voor deze info.)

30. Een kriss is een dolk met gegolfde kling die vaak in Zuidoost Azië gebruikt wordt. De kriss wordt dikwijls gedragen als teken van gezag of waardigheid.

31. Het zal ook geen toeval zijn dat dit bezoek aan het graf van Chow Phya Abhai Raja plaats vond in de week van het Wesakfeest. Wesak is de belangrijkste dag voor boeddhisten wereldwijd omdat het de dag van geboorte, verlichting en overlijden van Boeddha markeert. Die dag valt elk jaar op een andere datum, want hij hangt af van een volle maan.

Het graf Rolin-Jaequemyns, toestand 2004, toen stond het kruis nog op het monument.

Foto Linda Van Santvoort © Epitaaf

4. TERUGBLIK—CHANTIER SALU

STUDENTEN VAN SINT LUKAS BRENGEN EEN ODE AAN DE GRAFBOUWKUNST IN DE 19E EEUW

SOFIE CATTRY

FOTO'S SANDER DE WILDE

In 1874 richtte de Schaarbeekse beeldhouwer Ernest Salu een bescheiden houten barak op bij de ingang van de begraafplaats van Laken. Vol enthousiasme en vastberaden bouwde hij een bloeiende zaak uit in deze bijzondere tak van de beeldhouwkunst. De locatie was zorgvuldig gekozen: in een snelgroeiende gemeente, vlakbij het koninklijk paleis en aan de voet van de nieuwe Onze-Lieve-Vrouwekerk. Salu zou getuige zijn van de afbraak van de oude kerk, waarvan enkel het koor bleef staan.

Zou hij toen hebben kunnen vermoeden dat Epi-taaf meer dan een eeuw later over Ernest Salu I, II

en III zou spreken? En dat we in 2024 zelfs het 150-jarig bestaan van zijn atelier zouden vieren?

In meer dan een eeuw tijd realiseerden "Les Établissements Salu" honderden projecten op het kerkhof van Laken. In het fotoarchief van Salu vinden we verschillende verwijzingen naar deze indrukwekkende en arbeidsintensieve werkzaamheden. Eén foto uit ca. 1880 springt daarbij in het oog: een werffoto van de bouw van de ingang naar de ondergrondse graf galerijen, later omgebouwd tot het grafmonument voor burgemeester Emile Bockstaël. De foto toont een grote groep mensen – niet enkel vanwege de vereiste mankracht, maar ook omdat een foto destijds een bijzondere gebeurtenis was waarbij iedereen aanwezig wilde zijn. Salu I kijkt samen met burgemeester Bockstaël (naast de ladder; herkenbaar aan zijn buis-hoed) naar de plannen van dit grote project.

eze historische foto vormde het uitgangspunt voor onze zomertentoonstelling.

Drie studenten van de Sint-Lukashumaniora in Schaarbeek lieten zich hierdoor inspireren en creëerden een expositie rond grafbouwkunst. Het oude koor van de kerk, omringd door talloze grafmonumenten van Salu, werd hun tentoonstellingsruimte. Het gereedschap en de materialen uit het atelier en de tuin van Salu vormden hun basis.

Zeno Clemens, Arno Van De Winckel en Khalis Belmiloud vonden het een spannende uitdaging om de stoffige, vergeten werktuigen te ontdekken en ze opnieuw tot leven te brengen. *"Soms voelen we ons als 19e-eeuwse werkmannen. Het idee dat we werken met gereedschap dat meer dan honderd jaar geleden al werd gebruikt is fantastisch,"* vertelden de jonge bouwers enthousiast.

Epitaaf is op haar beurt bijzonder trots op het resultaat van hun inspanningen en wil hen hartelijk bedanken voor deze creatieve bijdrage.

De tentoonstelling was te bezichtigen in juli en augustus tijdens de openingsuren van het kerkhof. Heeft u dit jonge eerbetoon aan 150 jaar vakmanschap en geschiedenis kunnen bewonderen? We zouden uw feedback, suggesties of opmerkingen erg waarderen. Laat ons iets weten via e-mail of via onze Epitaaf Facebook- of Instagrampagina, zodat we toekomstige exposities nog beter kunnen organiseren.

Keltische graven geven hun geheimen prijs

De Morgen, 5 juni 2024

De vroege Kelten in Zuid-Duitsland hadden zoiets als koningen, prinsen en prinsessen. Hun macht bleef binnen de familie en werd, opmerkelijk, doorgegeven via de zussen. Dat blijkt uit de frappante ontdekking dat twee zeer rijk begraven mannen uit de ijzertijd rechtstreeks aan elkaar verwant waren. Een vrouw uit een ander prehistorisch graf, meer dan 100 kilometer verderop, blijkt ook verwant aan een van de doden. Dat onderstreept hoe complex de vroege Keltische beschaving zo'n zes eeuwen voor Christus al in elkaar stak, schrijven wetenschappers van het Max Planck Instituut voor Evolutionaire Antropologie in vakblad *Nature Human Behaviour*. "We hebben hier te maken met een wijdvertakt netwerk, waarbij de politieke macht werd gedragen door biologische verwantschap", aldus hoofdonderzoeker Joscha Gretzinger.

Met de ontdekking van de 'vorstenfamilie' komt een raadsel dat archeologen al decennia dwarszit tot een oplossing, vertelt archeoloog Sasja van der Vaart-Verschoof (Rijksmuseum van Oudheden, Leiden): "Dit zijn echt topgraven uit deze periode, en al decennia lang vragen we ons af hoe de mensen in die rijke graven aan hun hoge status kwamen."

De doden in kwestie leefden zo'n 500 tot 700 jaar voor Christus in Zuid-Duitsland rond Stuttgart. Hun grafkamers, weggestopt onder grafheuvels, waren extreem goed gevuld, met gouden en bronzen voorwerpen, voedsel en zelfs een wagen, allemaal voor het hierna-maals. 'Vorstengraven' worden ze dan ook genoemd.

Maar hoe het met de doden zat, was onduidelijk: hadden ze hun rijkdommen misschien bij leven vergaard? Reden voor Gretzinger en collega's om de verwantschap te bepalen van 31 doden uit diverse graven, aan de hand van DNA uit hun tanden en schedels. De 'vorst' die werd opgegraven bij het stadje Eberdingen is waarschijnlijk de oom van de 'vorst' die 10 kilometer verderop begraven lag bij Asperg, blijkt daaruit. Preciezer: zijn

zus moet de moeder zijn geweest van de man uit Asperg. Zo'n overerving via de vrouwen is een manier waarop sommige traditionele volkeren een titel in de familie houden, legt Van der Vaart uit. "Je kinderen kunnen nog zijn verwekt door een ander. Maar je zus komt in elk geval uit dezelfde moeder als jij. Zo weet een man zeker dat een titel overgaat naar een directe verwant."

In de veel zuidelijker gelegen grafheuvel van Magdalenenburg, tegen de Zwitserse grens, ontdekten de onderzoekers dat een van de aldaar opgegraven skeletten naar alle waarschijnlijkheid de overgrootmoeder was van een van de doden uit Eberdingen. Alweer een aanwijzing dat de boeren uit de ijzertijd kennelijk langdurig de macht in de familie hielden.

Een kanttekening heeft Van der Vaart wel: "Ik mis een beetje de vergelijking met de niet-elitegraven. Misschien waren dit soort familierelaties heel normaal en vind je dit soort verbanden ook bij mensen die eenvoudiger begraven werden."

De Keltische beschaving – archeologen hebben het liever over de Hallstatt-cultuur en de La Tène-cultuur – strekte zich destijds uit over Frankrijk, Duitsland en Zwitserland. Zo rond het jaar 50 eindigde de afstamming abrupt: het Keltische DNA raakte toen vermengd met dat van andere volkeren.

Gemeenten schakelen steeds meer over op rechtstaande zerken

Gazet van Antwerpen, 29 juni 2024

Het is al eeuwen een soort statussymbool: hoe groter de villa bij leven, hoe groter het graf na de dood. Maar onze traditionele kerkhoven worden steeds meer grafuinen zoals de Amerikaanse 'graveyards': sobere verticale grafzerken in een groene parkomgeving. "We brengen leven op de grond van de eeuwige rust." Na onder meer Me-

chelen, Hoegaarden en Brakel is nu Herentals aan de beurt: horizontale grafzerken zijn er vanaf nu niet meer toegelaten, gedaan dus met grote blokken marmer of blauwsteen boven de kist of urne. Vanaf nu mag er enkel nog een kopstuk geplaatst worden, boven de kist of de urne komt enkel nog aarde en groen.

“Met deze nieuwe visie maken we het kerkhof in Herentals duurzamer, groener en serener”, zegt burgemeester Mien Van Olmen (CD&V). “Het zal er ook voor zorgen dat de begraafplaats makkelijker te onderhouden zal zijn.” Met een zitmaaier kunnen gemeentearbeiders straks gewoon langs de verticale kopstukken rijden, terwijl ze nu moeten laveren tussen zerken en betonnen of verharde wandelpaden. De burgemeester zag mooie voorbeelden in andere gemeenten, die dan weer de mosterd gingen halen in Amerika en het Verenigd Koninkrijk. Daar zijn graftuinen of ‘graveyards’ – zoals ze daar heten – al altijd de norm geweest, net zoals de Amerikaanse en Britse begraafplaatsen van gesneuvelden tijdens de Wereldoorlogen in ons land. “We denken dat de mensen meer groen wel zullen appreciëren”, aldus Van Olmen nog.

Mechelen is al langer bezig de begraafplaatsen om te vormen naar graftuinen. Daar was het landschapsarchitect Michel Pauwels die de “stenen woestijnen” – zoals hij ze zelf noemt – omvormde naar groene parken. Intussen heeft hij met zijn bedrijf al vijftig begraafplaatsen in Vlaanderen getransformeerd. “Het is in de eerste plaats een ecologisch verhaal. Voor het klassieke graf moet je diep graven en moeten er machines ingezet worden. De omlooptijd is ook veel korter met het nieuwe graf. Boven de kelders is maar een grondaanvulling van 30 centimeter nodig, dat is genoeg om een bloemenrijk perk over te plaatsen. En de ontbinding gaat door de verluchting ook sneller. Op enkele jaren is er volledige vertering. Als we het graf ooit weghalen, na tien jaar bijvoorbeeld, moet enkel die bovenlaag afgegraven worden,

kan de kist weggehaald worden en is er opnieuw plaats. Doordat er steeds meer mensen zijn, is het ook belangrijk dat die omlooptijd verkort wordt.”

Maar de graftuinen zijn ook gewoon mooier. “Mensen komen nu wandelen op de begraafplaatsen, ze brengen de kinderen mee en ook scholen komen op bezoek. Het is belangrijk dat je met kinderen heel vroeg over de dood praat. Wel, dat gaat beter in een aangename omgeving.” Onze graftuinen zijn dan wel geïnspireerd op het Angelsaksische voorbeeld, toch wil landschapsarchitect Michel Pauwels niet zover gaan. “Het mag niet zo afgelikt zijn. We gaan beter voor biodiversiteit. De begraafplaatsen die wij hebben gecreëerd, die worden maar twee keer per jaar afgereden. Ze zijn ingezaaid met een mengeling van gras en bloemenzaad. Door verschillende bloeigolven zijn er het hele jaar door bloemen te zien.” En bloemen, die halen insecten binnen en dan weer vogels. “We brengen leven op een dode akker. Op de grond van de eeuwige rust.”

Eerste dierenrouwplaats van West-Vlaanderen geopend in Roeselare

Website VRT Journaal, 2 juli 2024

Roeselare heeft zijn eerste dierenrouwplaats geopend. Dat is een plek waar baasjes van overleden dieren samen kunnen rouwen. Het is ook mogelijk om er een herdenkingsplaatje te hangen. De dierenrouwplaats bevindt zich aan de achterkant van de nieuwe begraafplaats tussen de Piljoenstraat en de Groenestraat. Achteraan de begraafplaats is in een klein bos een ruimte voor rouwende dierenbaasjes ingericht. “De bankjes en de gedenkplaat vormen een plek van troost, verbondenheid en herinnering waar de band tussen mens en dier centraal staat”, aldus schepen van dierenwelzijn Matthijs Samyn (CD&V). “Huisdieren zijn niet alleen maar huisdieren, ze hebben vaak een erg belangrijke rol binnen een gezin.”

Brugse grafkelder uit 14e eeuw loopt schade op tijdens droogproces

Website VRT Nieuws, 5 juli 2024

Een grafkelder uit de 14e eeuw die in Brugge is opgegraven heeft schade opgelopen tijdens het droogproces, dat de restauratie voorafgaat. Specialisten groeven de kelder op, lieten die uitdrogen en klimatiseren. Nu blijkt dat er scheuren in de schilderijen zijn ontstaan.

3 jaar geleden zijn in Brugge aan het Onze-Lieve-Vrouwekerkhof Zuid 3 beschilderde grafkelders ontdekt. Een jaar later hebben ze die grafkelders opgegraven. 1 grafkelder was nog volledig intact, de schilderijen op de muren waren nog in goede staat. De best bewaarde grafkelder ligt sindsdien te drogen in de kerk zelf en zou daar dan later tentoongesteld worden. "Nu duurt dat droogproces wat te lang", vertelt schepen van Cultuur Nico Blontrock (CD&V). "Het graf droogt wel, maar het zet ook uit. Daardoor komen er barsten in de muren en de kalklaag waarin de tekeningen zijn aangebracht. Het graf moet dringend eens goed onderzocht worden."

"Op voorhand wisten we niet hoe lang de grafkelder zou moeten drogen, dus niemand is bewust in de fout gegaan", reageert schepen van Cultuur Nico Blontrock (CD&V). "Maar door een aantal personeelsswissels in het restauratie-atelier is het onderhoud wellicht niet goed opgevolgd. De restauratie had zeker sneller moeten gebeuren. De grafkelder staat nu wel al zeer lang te drogen." De stad heeft nu een restauratiepremie aangevraagd bij de overheid. "De tekeningen zijn alvast beschermd. Wetenschappers hebben die gefixeerd met Japans rijstpapier. Na de zomer hoop ik op de goedkeuring, dan kunnen we onmiddellijk aan de slag. Ik ben ervan overtuigd dat de grafkelder perfect te restaureren valt."

Tegen juni 2025 geen plek meer op multiconfessionele begraafplaats van Schaarbeek

BRUZZ, 16 juli 2024

Brussels minister van Lokale Besturen Bernard Clerfayt (Défi) slaat alarm over de multiconfessionele begraafplaats in Schaarbeek die snel volloopt. Tegen juni 2025 zou er geen plek meer zijn. Clerfayt roept alle Brusselse gemeenten op om actie te ondernemen. "De situatie is

kritiek", benadrukt hij. De multiconfessionele begraafplaats in Schaarbeek dreigt tegen juni 2025 verzadigd te zijn.

Op de multiconfessionele begraafplaats in Schaarbeek liggen vooral moslims, joden en orthodoxe christenen begraven. De drie geloofsgemeenschappen kunnen niet altijd terecht op een reguliere begraafplaats omdat ze elk hun eigen manier van begraven hebben. Volgens Clerfayt zijn er de afgelopen jaren veel graven bij gekomen, waardoor er dringend oplossingen moeten komen. De coronapandemie heeft veel doden geëist die plekken innemen op de multiconfessionele begraafplaats, zo zag Bruzz eerder op de multiconfessionele begraafplaats in Evere.

Schaarbeek wil de capaciteit met nog twee extra percelen vergroten. Het Gewest reserveert een deel van de grond voor een uitbreiding, maar dat deel zal pas per 2028 in gebruik zijn. Clerfayt roept andere gemeentes op om ook in actie te schieten. "Schaarbeek kan niet vrijwel alleen blijven in het aanbieden van percelen voor de multiconfessionele begraafplaats", benadrukt Clerfayt.

Volgens een nieuwe wet moeten alle begraafplaatsen een multiconfessioneel perceel hebben, schrijft Clerfayt, maar die deadline is te ver weg, namelijk januari 2029. Volgens de minister is het Gewest bereid om gemeentepersoneel op te leiden in specifieke begrafenisrituelen en om de datum van de wettelijke verplichting mogelijk te vervroegen.

"Sommige gemeenten hebben grote stukken grond die ze ter beschikking kunnen stellen voor de multiconfessionele begraafplaats", verklaart Clerfayt. "Het wordt tijd dat ze in actie schieten! Als het om de opleiding van het personeel gaat, zal het Gewest een specifieke opleiding voor gemeentelijke grafmakers organiseren, in overleg met de vertegenwoordigers van de erkende religies."

Brugge: natuurbegraven wordt mogelijk vanaf september

Gazet van West-Vlaanderen, 12 juli 2024

In Brugge was natuurbegraven tot nu toe nog niet mogelijk, maar de stad wil tegemoet komen aan de grote

vraag en de mogelijkheid bieden om de assen van een overledene in een begraafplaats met natuurlijke omgeving te begraven. Op de site De Blauwe Toren is een natuurbegraafplaats aangelegd. Vanaf september zal natuurbegraven mogelijk zijn.

"Door de grote vraag werd in 2016 de wetgeving over begraafmogelijkheden in de natuur gewijzigd. In natuurgebieden van overheden is natuurbegraven sindsdien onder bepaalde voorwaarden mogelijk. Bij natuurbegraafplaatsen is het belangrijk dat de natuur niet geschaad wordt. Daarom is er enkel asverstrooiing of het begraven van biologische afbreekbare urnes en lijkwades mogelijk", zegt burgemeester Dirk De Fauw.

"De natuurbegraafplaats is aangelegd op een mooi stukje duinengras van 3,4 hectare groot op het gebied De Blauwe Toren, waar al een klassieke begraafplaats ligt", legt schepen van Openbaar Domein Mercedes Van Volcem uit. Het behoud van de bestaande beplanting en van het stuk natuur in het middenplein stond centraal bij de aanleg. Om de ondergrond niet te beschadigen loopt een eiken vlonderpad overheen het domein. Het vlonderpad heeft een opstaande boord voor de veiligheid van slechtziende mensen of mensen met een rolstoel/buggy. De stad investeerde 519.675,93 euro (inclusief btw) in het aanleggen van de natuurbegraafplaats.

Boom: erepark wordt gedigitaliseerd, een eigen webpagina voor elk oorlogsslachtoffer

Website VRT-Nieuws, 22 augustus 2024

In Boom is op de begraafplaats het Erepark gedigitaliseerd waar de slachtoffers uit de Eerste en Tweede Wereldoorlog zijn begraven. De Geschiedkundige Studiegroep Ten Boome gaf de graven samen met de gemeente nieuwe naamplaatjes, waarop ook een QR-code staat. "Iedereen heeft voortaan zijn eigen webpagina", klinkt het bij de studiegroep.

"Het Erepark in Boom was al lang een oud zeer", vertelt Marc Verlinden, voorzitter van de Geschiedkundige Studiegroep Ten Boome. "We kregen regelmatig mensen over de vloer die opmerkingen maakten over naamplaatjes bij de graven die niet klopten." Zo waren

de originele naamplaatjes gemaakt uit brons, en door de jaren heen begonnen de letters en cijfers er af te vallen, waardoor er ook fouten ontstonden."

"Voor nabestaanden is dat natuurlijk niet leuk en daarom hebben we besloten om er echt werk van te maken en het Erepark in 'ere' te herstellen", zegt Verlinden. Een jaar en veel onderzoek later had de studiegroep alle juiste info verzameld. "We hebben alles samengebundeld en dan kwam ik op het idee: wat als we daar nu ook een QR-code aan verbinden. Dan kan de bezoeker met zijn smartphone die QR-codes scannen en komt hij op een webpagina terecht met info over de persoon die daar begraven ligt."

Mensen die de begraafplaats bezoeken kunnen voortaan dus de QR-code scannen van de oorlogsslachtoffers die er begraven liggen. "Uit de Eerste Wereldoorlog zijn het allemaal militairen, maar uit de Tweede Wereldoorlog waren er ook politieke slachtoffers die bij het verzet zaten en in concentratiekampen gestorven zijn. Er waren toen ook veel burgerslachtoffers, want na de bevrijding van Boom op 4 september 1944 begon de terreur van de V-bommen. Twee families Van Camp kwamen daarbij om het leven en zij liggen ook allemaal in het Erepark."

Het is de bedoeling dat de pagina's ook nog verder aangevuld worden. "Van sommige mensen hebben we veel info en ook foto's, en van anderen wat minder", zegt Verlinden. "Het voordeel van de webpagina's is dat als mensen langsgaan en extra info hebben, ze die kunnen doorgeven en dan kunnen we de pagina nog aanpassen." Alle info daarover kan je terugvinden op de website.

Grote diefstal op begraafplaats van Mechelen

Website VRT-Nieuws, 3 september 2024

Tijdens een plaatsbezoek maandag in de aanloop naar Open Monumentendag stelden stadswerkers de grootschalige diefstal vast. "Hier is een half museum verdwenen", reageert Patrick De Greef, deskundige funerair erfgoed bij de stad Mechelen. "Met als grootste verliezen 5 levensgrote beelden van de meest bekende Mechelse

kunstenaars uit de 19de eeuw."

De dieven namen onder andere het bronzen beeld van een pleurante, een wenende vrouw, mee van op een trapsgewijs voetstuk. "Die wenende dame kreeg tot voor kort nog elke week een verse rode roos in haar handen als eerbetoon aan de gesneuvelde oudste zoon van Victor Schippers, een industrieel uit Mechelen. Dit is echt wel erfgoed, en dat wordt nu dan allicht gesmolten puur voor de waarde van het metaal."

Ik heb als vrijwilliger tienduizenden uren geïnvesteerd in het Mechelse funerair erfgoed. En plots worden de kersen van je taart gehaald.

De Greef draagt al 30 jaar zorg voor het funerair patrimonium van de stad Mechelen en is er het hart van in. "Als vrijwilliger heb ik tienduizenden uren geïnvesteerd in het funerair erfgoed. Plots worden de kersen nu van de taart weggenomen. Ik vrees dat de taart ook nooit meer volledig zal worden."

Veel tijd om te bekomen van de diefstal heeft De Greef niet, want hij zal nog moeten schaven aan de geplande rondleidingen op Open Monumentendag nu zondag. "Die gegidste wandelingen gaan zeker nog door en we zullen bewust halt houden bij enkele beroofde graven", zegt De Greef.

"We zullen ook proberen om uitvergroete foto's aan te brengen van hoe de graven eruit zagen met de levensgrote beelden erop."

Ook schepen Arthur Orlans (Voor Mechelen) kwam de schade al opmeten. "Dit kan je zeker een drama noemen. Maar tijdens de rondleidingen zullen we aan de Mechelaar tonen dat er mensen zijn die op zo'n schandalige manier grafschennis plegen voor koper- en bronsgewin."

De politiezone Rivierenland onderzoekt de diefstal op de stedelijke begraafplaats. "Daarvoor wordt

niet alleen een buurtbevraging gedaan, maar we analyseren ook de beelden van ons stadscameranetwerk en die van eventuele camera's in de buurt", zegt woordvoerder Dirk Van de Sande. "Ook het gerechtelijk labo is ter plaatse geweest voor een sporenonderzoek."

Dankzij inventarisering en QR-code ontdek je wie op de knekelvelden in Gooik begraven is

Website VRT Nieuws, 5 september 2024

6 jaar lang heeft het geduurd om alle 5 de begraafplaatsen en knekelvelden in Gooik te inventariseren. Intussen is de inventaris klaar en biedt die heel wat voordelen voor de dienst Burgerzaken in de gemeente. "Met de inventaris kunnen we heel snel zeggen wie waar begraven ligt", vertelt ambtenaar Serge Moonens. "We kunnen ook sneller zien wanneer de concessie van een graf vervalst, we moeten daarvoor niet meer op zoek gaan in mappen. Alle papieren over concessies zijn nu ook gedigitaliseerd en gekoppeld aan een graf."

Daarnaast is er ook een inventaris gemaakt van de knekelvelden in de gemeente. Op een knekelveld komen de stoffelijke overschotten terecht als de concessie op het kerkhof is verlopen. Gooik heeft 3 knekelvelden op de begraafplaatsen van Leerbeek, Oetingen en Strijland.

"De knekelvelden zijn voortaan voorzien van een QR-code die je kan scannen met je smartphone", zegt Moonens. "Als je die QR-code inleest, dan krijg je een alfabetische lijst van de ontgraafde graven. Wanneer je op 1 van de namen klikt, krijg je op de knekelvelden van Leerbeek en Oetingen ook een foto van het oorspronkelijke graf te zien, in close-up het volledige graf, de opschriften en eventueel ook een foto van de overledene."

KLUSDAG 14.09.2024

Vele handen maken licht werk.

Tijdens onze klusdagen steken we de handen uit de mouwen.

Maar er is ook altijd de *eenvoudige doch voedzame* maaltijd van *traiteur des huizes* Tim Jansens.

Zin om mee te doen? Geef ons een seintje.

COLOFON

Epitaaf vzw
Onze-Lieve-Vrouwvoorplein 16
1020 BRUSSEL (Laken)

info@epitaaf.org
www.epitaaf.org
rekeningnr.: BE20 0682 0392 6056

Volg ons op :

<https://www.facebook.com/atelier.Salu/>

Deze tafofiel kwam tot stand met de medewerking van :

Tom Verhofstadt, Linda Van Santvoort, Pierre Blanche, Sofie Cattray en Pierre Brewée

Eindredactie en Lay-out :

Linda Van Santvoort